

A POSITIVISMUS MINT VALLÁSRENDSZER.

E folyóirat előző folyamaiban megismerkedtünk a Sociologia dinamikai részével vagyis azon törvények összeségével, melyek szerint az emberi társadalmak fejlődnek azon végleges állapot felé, melyet a teljes positivitás jellemez az emberi természet minden aspectusa alatt. Ezen theoria, a mint már megjegyeztetett, megfelel a mozgás mechanikai theoriájának. Hátra van még, hogy, a hasonlatot folytatva, a mechanikai egyensúly vagyis a nyugalom törvényeinek megfelelő sociologiai statikával ismerkedjünk meg vagyis a társadalmi szerkezetet constituáló abstract elemek ismeretével, úgy a mint azok bármely időben és helyen feltalálhatók minden emberi társadalomban. E fejtegetés szükségképi kiegészítő része, sőt alapja az előbbinek. Mert a fejlődés vagy haladás különböző fokai csakis ez alapelemek állapota révén bírálható meg, úgy hogy valódi kriteriumot csak is ezek tanulmányozása szolgáltatathat, a különböző társadalmak összehasonlításánál.

A társadalom abstract alapelemei a következők:

1. A religio, 2. az anyagi tulajdon, 3. a család, 4. a nyelv, 5. a társadalom normalis functiói s a szervek melyek ezeket végrehajtják, 6. a társadalom központosító szervei vagyis a világi kormány és szellemi hatalom. A következőkben kizárólag a religióval foglalkozunk a helyszüke nem engedvén a statikát rendszeresen tárgyalni incidualiter azonban az említett elemek mindegyikére reá térünk.

A religio abstract theoriája,¹

A religió fogalma már magából a szóból világos. Ugyanis *relief* (*religare*) annyit tesz mint kétszer összefűzni; tehát a religió is először az egyes lényt, illetőleg az azt constituáló ösztönöket és képessége-

¹ E fejezetre vonatkozólag lásd: Aug. COMTE, *Système de Politique positive*, tome II, p. 7. 7—24.

ket egységes egészbe fűzi, másodszer az egyedeket egy nagy közösségbe, azaz egyházba foglalja. Természetes, hogy e helyen a religiót legelvontabb értelmében vesszük s eltekintünk minden ideig-óráig divatozott vallásrendszertől, melyek az abstract religiónak egy-egy oldalát, aspektusát emelték érvényre különböző helyen és időben.

A dinamikai elvnek megfelelőleg a religió legelőbb inspiratió, majd revelatió alakjában érvényesült, most végre demonstratió tárgyát képezheti. Normális állapotában kell, hogy egyaránt kielégítse az érzelmet, a képzelőerőt és az értelmet, míg az előző stádiumokban ezeknek mindig csak egyike nyert kielégítést. De még kell, hogy ezeken kívül a religió a tevékenységet is felölelje, melyet az előbbi korok egészen szem elől tévesztettek.

A religiónak főrendeltetését, melyet eddig fölváltva az érzelem és az értelemre fektettek, ime képesek leszünk pontosabban vázolni. Először is hangsulyoznunk kell, hogy a religió, ellentétben a használattal, csakis *egy* lehet; ismertető jellege, hogy az emberi lét teljes harmóniáját szüli, még pedig úgy az egyénét, mint az összességét, midőn ezek alkotórészei megfelelő coordinatiót nyertek. E definitió egyformán alkalmazható a multban létezett főbb vallásrendszerekre s magába öleli az érzelmet és az értelmet is. A religió tehát a léleknek (ezalatt értvén az értelmi és morális functiók összeségét) olynemű consensusa, a minőt a testre nézve ez egészség képez. Sőt tovább menve, a religió már mintegy feltételezi az utóbbit, ama szoros kapocs alapján, mely a testi és erkölesi lét között fennáll. Innen van pl. hogy a régi theokratiákban minden hygiénikus szabály vallási törvényen alapult. A test ügyeinek alárendelése meglazult a későbbi rendszerekben, de világos, hogy ez abnormis állapot s a végleges religió hivatása leendő ezt orvosolni.

Világos, hogy a religió eme definitiója kizárja a többféleséget; mert ép olyan absurdum volna többfajta religiót feltenni, mint többfajta egészséget. Legfőlebb azt lehet mondani, hogy a morális és physikai egység a valóságban többé vagy kevesebbé lón megközelítve s valósítva. Az emberiség evolutiója csakúgy mint az állati hierarchia összessége azt mutatja, hogy a harmónia annál teljesebb, minél inkább közeledünk a felsőbb typusokhoz. Az egység természete azonban ugyanaz marad s csak valósulásában mutatkoznak egyenetlenségek.

Különbséget csak annyiban lehet feltenni, a mint az emberi létet majd mint egyénit, majd mint összet tekintjük. E két felfogás

szerint a religiónak egy-egy megfelelő attribútuma érvényesül, a mennyiben az első esetben *szabályozza* az egyéni létet, a másodikban pedig *egybegyűjti* a különböző egyedeket. E két fő functió, melyek ugyanazon célra összeműködnek, képezi a religió positiv theoriájának első fő ismervét. Összefhatásuk egyébként önként következik a két-fajta lét elemei közti szükségszerű azonosságból. Az egyén és társadalom élete ugyanis csak nagyságban és tartósságban, következőleg gyorsaságban különböznek, míg ellenben elvök, céljok és ebből folyólag eszközeik ugyanazok. Másképp lenne a dolog például valamely lényegileg insociabilis fajnál, a hol az individuális egység s a collectív harmónia, mindegyik különböző, sőt egymással ellentétes feltételeket igényelne. Ilyenek pl. a ragadozók, melyeknél az egyéni consensus a tiszta egoismuson alapul. De az ember, különbözvén ebben a legtöbb állatfajtól, mindegyre jobban egy lényegében altruista egység felé törekszik; ez bár nehezebben érhető el, de hasonlíthatatlanul tökéletesebb úgy teljesség mint tartósság tekintetében. Ebben az esetben tehát a szabályozás és egybegyűjtés ugyanazon követelménnyel lép föl.

Vizsgáljuk kissé tüzetesebben e tényt az emberi lét három fő oldala: az értelmiség, az érzelem és a tevékenység szempontjából. Az értelemre vonatkozólag meg kell jegyeznünk, hogy, ha az egyének különbözőek, nem kevésbé egy és ugyanazon egyén is, különböző állapotában (pl. korban), belső és külső feltételek reá hatván, majdnem olyan fokú divergentiát mutat. Olyan doctrina tehát, mely képes teljes mérvben szabályozni egyetlen értelmet, e ténnyel magával kimutatta képességét arra, hogy több lelket is csoportosíthat, ezeknek kisebb-nagyobb száma legfőlebb a hosszabb-rövidebb időtartamra folyván be. Ezen természetes kriterium szolgált mindig kutforrásul a vallás-újítók azon bizalmának, mely szerint egyéni meggyőződésük szilárdsága előbb-utóbb magával ragadandja kortársaik véleményeit s tetteleiket győzelemre segíti.

Az érzelem szempontjából a religió szabályozó és csoportosító képességének összeműködése még közvetlenebb és jobban érezhető. A biológiában ugyanis meggyőződünk arról, hogy a társulásra hajló fajoknál azon érzelmek, melyek az egyéneket csoportokba gyűlni készítik, egyszérsmind azok, melyek azokat szabályozzák. Igaz, hogy az insociabilis állatok egyéni disciplinája csak valamely egoistikus hajlam fölénye alapján létesülhet. Nem kevésbé bizonyos azonban,

hogy ezek morális egysége tökéletlen és felületes, mi nem is lehet máskép, ha szemügyre vesszük a különböző egoistikus ösztönök egybeférhetlenségét, ezeknek mindegyike egyformán kívánván kielégítést. Valóságos érzelmi disciplina, a mely egyuttal teljes és tartós legyen, csak úgy támadhat, ha a személyes, egoista érzelmek egyformán alárendeltetnek a társas hajlamoknak. Főleg ez az oka, hogy ilyen egység valójában csak az emberi fajban jöhet létre. *Másoknak élni* (Vivre pour autrui) ez legyen jelszavunk.

A tevékenység szempontjából végre a fent vázolt összeműködés világossá lesz, ha tekintjük az együvé törekvést, mely egyfelől a magunkviselőletét irányzó hajlandóságaink s másfelől az azokat módosító véleményeink közt létezik. A társas állatoknál a tevékenység nem lehet tartós, mert nincs összetartás. Az insociabilis állatok magukviselőlete általában híjával van az egységnek, s mert összefüggéstelen, ritkán támadhat valóságos előrelátás. Csak úgy lenne az szabályozható, ha a személyes ösztönök egyetlen ösztönben központosulnának; ez azonban csak a legalsóbb rendű állatoknál van így, a hol az önfensartási ösztön mindent absorbeál s a nemek elkülönítése sincs meg. Világos, hogy ideálunkat ezeknél hiába keresnők.

Miután így kimutattuk a religio két főtulajdonságát, melyeknek egyike is ezentúl elegendő lesz jellemzésére, megjegyezzük még, hogy teljes összhangjok csak a végleges positivitásban valósul meg, mely felé az emberiség hova-tovább erősebben tendál. A meddig ugyanis az ideiglenes theologismus uralkodott, az említett tendenciák hol egyike, hol másika volt tulsúlyban, a szerint a mint többé vagy kevésbé sociális jellegű volt a megfelelő hit: így pl. a polytheismus sokkal inkább csoportosított mintsem szabályzott, míg a monotheismus csakis szabályozva volt képes híveket gyűjteni. Normális állapotban azonban e két jelleg elválaszthatatlan s egymást kiegészíti.

A religio alapjellegei. A vallásos állapot két spontán befolyás folytonos működését tételezi föl, melyek közül az egyik külső (objectiv) és lényegében értelmi természetű, a másik ellenben subjectiv s tisztán morális: olyformán, hogy a religio az értelemhez is, az érzelemhez is szól, melyek közül bármelyik magában véve nem volna képes az egyéni vagy collectiv egységet megteremteni. Más szóval, okvetlenül szükséges, hogy az értelem egy kívülünk létező olyan, elegendő mérvben felső lény conceptiójára emelkedjék, a melynek egész létünk folyto-

nosan alárendelve legyen; másrésről ép oly elodázhatlan szükség, hogy belsőleg oly érzés hasson át bennünket, a mely képes legyen egyéb érzéseinket maga alá rendelve csoportosítani. E két alapfeltétel egymást önkényt kiegészíteni törekszik, mert a külső világ alá való alárendelés előmozdítja a belső disciplinát, s megfordítva ez utóbbi könnyebbé teszi az alárendelést.

Azon nehézségnél fogva, melylyel az intellectualis föltétel kellő megértése jár, sokakat ama hitre csábít, hogy az emberi egységet kizárólag a morális feltételtől tegyék függővé. Tagadhatatlan, hogy az érzelem az, mely a jelenlegi anarchia közepette néminemű convergentiát tart fönn. De ép oly bizonyos, hogy ez elv maga elégtelen a szabályozás és egybegyűjtés, a religio e két fő funkciójának teljesítésére. Még ha agyunk szervezete tökéletesebb volna is mint a minő a valóságban s tulsulyra engedné jutni a jobb, nemesebb hajlamokat, e körülmény nem volna elégséges a valódi, teljes egységet megvalósítani, nem volna különösen a tevékenység befoglalható. Tehát okvetlenül szükség van egy külső alapra, melyet csak az értelem képes szolgáltatni. Midőn a külső hatalomba való hit nem teljes vagy ingadozó, a legtisztább érzelmek sem képesek gátat vetni a végnélküli divagatióknak s a mélyre menő szakadásoknak. Még sokkal veszedelmesebb lenne az emberi létet a külvilágtól való függés alól egészen felszabadultnak tartani, mert azonfölül, hogy tevékenységünk elvesztené valódi rendeltetését, jóakaró érzelmeink merőben szétfolyó ingatag jelleget ölténék s összefüggéstelen sivár gyakorlatban csakhamar kimerülnének.

Tehát hogy a religió szabályozó és csoportosító működését gyakorolhassa, szükséges mindenek felett, hogy az embert egy rajta kívül levő hatalomnak alárendelje, olyannak, melynek ellenállhatlan felsőbbsege iránt legcsekélyebb kétség se merülhessen fel, s ez a külvilág. E szükség nem egyéb különben mint amaz elv, melylyel már a biológiában találkoztunk s mely azt hirdeti, hogy minden szervezet ama közegnek van alárendelve, melyben fejlődik. Ezen elv bizonyítékait főleg a vegetatív élet tanulmányozásakor találjuk, a mely minden magasabb életfunkciónak alapja. E jellemző esetben meggyőződünk, hogy a közeg folytonos közbenjárása három szempontból fontos az elő lényre: 1-ör azzal, hogy a fenntartására szükséges tápanyagokkal látja el, 2-ör stimulálja életerejét, s 3-ör szabályozza ez utóbbi gyakorlatát. Ugyanez a hármás befolyás érvényesül az animalis életben

is, melynek körében az érzékenység és izomösszehuzódás (contractilité), szintúgy hatásuk alatt áll. Épen így van a magasabb agyi funkciókban vagyis az értelmi s erkölcsi életben, a melyet a közeg táplál, serkent és szabályoz, csakúgy mint az imént említett két alsóbbrendű életet, melyen maga is alapul. Mindebből világos, hogy mellőzhetlen szükséges a külső hatalom létezése a végből, hogy az emberi egység (legyen az bár egyéni vagy collectiv) létrejöjjön.

Ugyanezen biológiai fejtegetésből kitűnik azonban az is, hogy alapjában a religió morális feltétele mindamellett fontosabb mint az értelmi. Mert bizonyos, hogy a külvilágnak való alárendelésünk kétséget nem támaszt, s a legebizakodottabb metaphysikus sem merte soha egészen kétségbevonni. Míg ellenben a morális feltétel, mely valamely érzelmünk tulsúlyát köti ki a religiósus egység létrejöhetésére, nem foly szükségképen az élő lények constitutiójából; de sőt az állatfajok egy jó részénél határozottan nyomát nem találjuk. Igaz, hogy létezik minden sociabilis fajnál; de a collectiv élet csak az emberi nemből érvén el tetőpontját, a religio morális kelléke csakis az emberi társadalomban érvényesül teljesen, míg az intellectualis feltétel a tökéletesebb állatfajoknál eléggé megvan. Innét van, hogy e morális feltétel nem oly szembeszökő s magyarázata szövevényesebb; a mint hogy tény, hogy valamennyi theologico-metaphysikus doctrina e magyarázatban kudarcot vallott. Hogy erről jobban meggyőződünk, menjünk vissza azon, nem nagyon régi időre, mikor még a jóakaró hajlamokat nem tekintették az emberi természetben gyökerezőknek (mit csak a lángelméjű Gall mutatott ki e század elején). Ekkor a morális egységet egoistikus elvre kellett fektetni, pedig már fentebb szóvá tettük, hogy ez nem arra való; a külső világ befolyása sem pótolhatja e hiányt, mert ez utóbbi legfőlebb kényszerült megnyugvást szül, a mely lényegesen különbözik az érzelmi disciplinától, mint a mely szabad elhatározásból ered. Erre nézve állítsuk szembe egy házi eb és egy fogoly oroszán állapotát. Ez utóbbi, bár a hosszú tapasztalat passiv resignatióra készíti, még sem ér el a morális egységre, hanem folyvást az eredménytelen küzdelem és alacsony tespedés közt ingadozik; ellenben az első morális egysége azon percztől fogva létrejön, mihelyt egoista hajlamait alárendelte sympathicus ösztöneinek. Hasonló, sőt még szembeszökőbb ellentét létezik az ókori rabszolga és a modern proletár között, bár anyagi helyzetök különben hasonló. Ez utóbbinak a szabadság adja meg a morális egységre való képességet s ez engedi

jóakaró hajlamait kifejlésre jutni; míg az előbbinek cselekményei mindig a kényszer folyamánynak látszottak. Mindezek alapján nem lesz korai a következtetés, hogy bármely lelkes lénynek boldogsága és önérzetes méltósága csak a külső kényszer hatása s a szabad sympathia kölcsönös együttthatásából fejlődhetik.

A morális feltétel egyuttal kuforrása az értelmivel való szükségképi harmóniának. A külső hatalom eszméje ugyanis lényegében módosíthatlan, tehát a megegyezésnek az önkénytes alárendelés feltételétől kell kiindulnia. Ha már most keressük, hogy a jóakaró indulatok melyike viszi ebben a főszerepet, úgy találjuk, hogy a vonzódás (attachement), a tisztelet (vénération) és a jóság vagy szeretet (bonté, amour) közöl a középsőtől függ főleg a vallásos érzelem, a mennyiben egy felsőbb hatalom forog szóban; bizonyos azonban, hogy a másik kettő is csekélyebb mérvben arra befoly. Már Gall localisatióiban, bámulatraméltó tapintattal, a veneratio szervébe helyezte a vallásosság székhelyét s tényleg nem tévedt csak abban, hogy kizárólag morális dispositiót látott, mikor értelmi is főforog. E tévedés azután a sociológiában véghetetlen aberratiókat eredményez, a mennyiben az emberi egység objectiv alapját elrejtven, lehetetlenné teszi a religió történetének helyes fogalmát, az által, hogy érthetlenné lesz, hogy véleményeink a külső világi rendre vonatkozólag mi okon variáltak pl. különböző korokban. Így kénytelen Gall volt a relativ eszméket absolut értelemben venni.

Az előzők alapján kimondhatjuk a következtetést, hogy a teljes harmóniára, melyet religiónak nevezünk, két egyformán lényeges feltétel folytonos egymásra hatása szükséges, ezek a *hit* és a *szeretet*. Mindegyikök a másikban találja szükségszerű kiegészítőjét. Gyarló agyi szervezetünk mellett a hit nem lehet teljes szeretet nélkül, bármily teljessé válik is a demonstratió; de viszont a legteljesebb érzelem sem volna képes elegendő szeretettel környezni az olyan külső hatalmat, melynek létezése bármi tekintetben kétségessé válhatik. Másszóval a szeretet előmozdítja a hívést azzal, hogy segíti a góg érzelmét legyőzni, a hit pedig a szeretetre képesít az által, hogy alárendelést prédikál.

Ime az érzelem és az ész szerepe az emberi egység nagy szerkezetének fokenkénti megalkotásában, a melynek hivatása leszen immár az emberi tevékenységet — az egyénit úgy mint a collectivét — szabályozni. Míg egyfelől a morális harmónia úgy létesül, hogy az

egoismus alárendelődik az altruismusnak, az értelmi következetesség a külső hatalom tulsúlyának tényén alapul. Egyrészről ösztöneink azon hajlam alá csoportosulnak, mely egyedül képes disciplinálni; másrészről conceptióink (fogalmaink) egy tőlünk független rend szemlélete alapján koordinálódnak. Ugyanakkor e külső rend egyenes alapjává lesz magunkviseletének, a melynek legfőbb rendeltetése lesz, hogy amazt méltóan elviselje, mikor kell, vagy módosítsa, a miben lehet. Így támad a religió vagy teljes egység, a midőn a belső hajlamok egymásközött koordinálódnak s összeségök szabadon alárendeli magát a külső kényszernek vagy fatumnak. A religió szó alkotásának e két elemére czéloztunk e fejezet elején, hogy t. i. a belsőt összefüzi s a külsőhöz is köti. Ime ez a megfejtése ama nagy positiv dualismusnak, mely a szervezet és közege, vagyis az ember s a világ, még jobban az Emberiség és a Föld között fönnáll.

Az előbbieik kiegészítéseül megjegyzendő még, hogy a synthetikus állapot egyfelől az érzelmi s másfelől a gondolati elem folytonos s állandó combinatióját tételezi föl. E két elem természetes vonzódása mellett is megtörténhetik azonban, hogy összhangjok megbomlik ama viharok alkalmával, miket úgy az egyéni mint a socialis lét szövénységére támaszthat, ugyannyira, hogy az összhangot többé-kevésbé heves ellentétek váltják fel. Az ész és szív közti eme küzdelem fő jellemvonása az emberi nagy revolúcióknak, mik egyformán támadhatnak az egyénben úgy mint a társadalomban. Ilyen nagymérvű zavar és anarchia vett erőt az európai Nyugaton a legutolsó ideiglenes synthesis (a katholicismus) helyrehozhatlan hanyatlása óta s tart még mai napig. Tévedés volna tehát azt hinni, hogy a szeretet és a hit közti összhang valóságos egyensúly jellemével bír; helyesebb azt egy folytonos mozgalomnak tekinteni, melynek törvénye az, hogy folyvást egy tökéletesebb egység felé törekszik. A teljesség, melyet a kombináció az idők folyamában elér, képezi egyszersmind az emberi tökéletesség mérvét vagy kriteriumát. Más szóval kifejezve az emberi — egyéni és collectiv — természet mindig inkább és inkább religiosussá, vallásossá lesz, bármily ellenmondónak látszassék is e törvény a tényleges állapottal.

A religió alkotó részei. Az előzmények után nem lesz nehéz ezeket megtalálni. Miután a religio úgy az észre mint a szívre vonatkozik, természetes, hogy értelmi és moralis részre oszlik. Az első képezi a szorosabb értelemben vett *dogmát*, melynek feladata leendő a külső rend összeségét körvonalozni, a melynek egységünk szükségképen alá

van rendelve. A kölcsönös függés elvénél fogva (lásd ezt alább), a természetes rend összeségét felosztjuk koszmológiai, biológiai és sociológiai elemeire s miután az így keletkezett tudomány-hyerarchiat egyenként s fokozatosan tárgyaltuk, áttérünk a szeretet birodalmára vagyis kívülről befelé haladunk. Ezen eljárási mód akkor van helyén, midőn rendszeresen megszerkesztjük az emberi — egyéni vagy társadalmi — egységet. A spontán fejlődés az ellenkező irányban halad, t. i. belülről kifelé, a szeretetből indul ki s a hit felé tart. Az első az objectiv, a második a subjectiv irány.

Bármelyikét kövessük különben ezen irányoknak, a religió imént vázolt két része egybe nem foly, de sőt elkülönítésük mindig fenntartandó. A dogma azután nem tűr más felosztást, mint a természetes hierarchia három országára a cosmológiára (mely megfelel az élettelen természet törvényei ismeretének, azaz a matematikát alapul vévén az astronomiai, physikai és chémiai ismereteknek), a biológiára (mely az élő szervezetek törvényeit tárgyalja) s a sociológiára (mely a társas szervezetek s az egyén morális életének törvényeit kutatja) A belső rend eme felosztása, mely a logikai és tudományos egymásután következés kifejezése, ne tévesztesse el szem elől azon tényt, hogy a világrend egy s a religio mindig egészében tekinti azt. Más-ként van ez a morális rendben; a religió e második része két főosztályra különül, a szerint amint az érzelmeket vagy a cselekedeteket vesszük szemügyre. Tény, hogy az érzelmekek alárendelve kell, hogy legyenek a szeretetnek, s a cselekedeteket is ennek kell vezérelnie, mind a mellett a kettő különálló nyilatkozatai a fő uralkodó elvnek, miket összezávarni nem lehet, mert az előbiek kizárólag a belsőre vonatkoznak, míg az utóbbiak már a külsőt is érdeklik. Innét következik a szeretet körének széttagolása a tulajdonképeni *kultusra*, s a *régimere*, mely utóbbi ismét feloszlik morális és politikai régimere. A religió systemájának összeségében úgy a kultus mint régime alárendelvék a dogmának, melyből merítik úgy feltételeiket mint a törvényeket, melyek szerint az első szabályozta az érzelmekek s a másik úgy a magán-, mint a nyilvános életben való magaviseletet. Viszont a szeretet eme kettős dominiuma visszahat a hitére, úgy hogy folyvást visszatéríti subjectiv rendeltetése felé, melytől objectiv természete sugallatára egyre eltérni törekszik.

Ime ez a religio rendszeres fogalma, a mely az emberi egységet megalkotván, létünk három főbb ágazatát: gondolatainkat, érzelmein-

ket és cselekedeteinket felöli. Előkészítő része: a dogma, főleg objectiv; közbelső része: a kultus, inkább subjectiv, míg az utolsó, a régime, e két jelleget együtt mutatja. Módszeres menete, kívülről befelé terjedvén, a valódi hierarchia alapvető típusául szolgál, a mennyiben a dogma szolgál alapjául a kultusnak, míg ez utóbbin alapul a régime. Innen magyarázható a közhasználat, mely a religio fogalmát a kultusban összegezi mint középső tagban, az első tagot használván vezérül, a harmadikat pedig czélul tűzvén ki. Az emberi lét a maga valóságában a teljes religióban tömörül, a mely egyformán tudományos, eszthetikai és gyakorlati; ez által pedig felöli e három nagy emberi konstrukciót: a philosophiát, a költészetet és a politikát. Ezen egyetemes synthesis mindenekelőtt az igaz tanulmányát rendszerezi, majd a szép ösztönét idealizálja, végre a jó teljesítését valósítja. Összefoglalható e formulában: *A szeretet mint elv, a rend mint alap és a haladás mint cél* (L'Amour pour principe et l'Orde pour base, le Progrès pour but.)

Mielőtt a dogma, a kultus és a regime részletes tárgyalására áttérnénk, szükséges, hogy az *Emberiség* fogalmával ismerkedjünk meg mely a Positivizmusban nagy helyet foglal, s mely körül csoportosul az imént jelzett három konstrukció.

*Az Emberiség theoriája.*¹

Mondottuk fennebb, hogy a religio két feltétele: a szeretet és a hit közül az első előbbre helyezendő, mert bár igaz, hogy a hit megszilárdíthatja a szeretetet, az ellenkező hatás mindamellet erősebb és közvetlenebb. Ezzel elesik a Positivizmus ellen felhozott egyik fő érv, mely ebben áll: doctrinátok, hogy a meggyőződés teljes legyen, feltételezi a dogmának, vagyis az abstract tudományok összeségének alapos ismeretét. Ámde ez oly szövevényes, hogy csak ritka ember érhet el a bizonyosságra, a nagy tömeg előtt pedig mindig hét pecsétel elzárt könyv marad. Igaz, hogy a Positivizmus, kizárván az inspiratiót s a kinyilatkoztatást, olyan doctrina, mely mindig *kimutatható*, melyben a végső következtetésektől szakadatlan láncolatban vissza lehet menni a legegyszerűbb törvényekig s a magukban evidens igazságokig; de nem szükségképen *kimutatandó*. Azaz, hogy a tanulatlan is, feltéve,

¹ Az inntentul következőkre nézve lásd: Aug. COMTE, *Catéchisme positiviste*, 61—327 l.

hogy némi bizalommal, tisztelettel s tevékeny rokonszenvvel fog hozzá, elegendő ismeretét szerezheti meg a positivista dogmának, a mely igaz, hogy szövevényes, de legalább érthető, holott pl. a theologiai fejtegetések merőben érthetetlenek. A főelvet Molière bámulatos praecisitással mondta ki a *Tudós nők*-ben: A nőket mindenről fel kell világosítani. Ámde a nők felét teszik az emberi nemnek, s a munkásosztálylyal, vagyis a proletariatussal, azt a részét, mely a tanultság hijával van. Különbséget kell ugyanis tenni a tanultság és az észtehetség között, mely utóbbi nagy mértékben létezhetik, mikor az első hiányzik is. Emlékezzünk csak vissza a középkori hősökre és államférfiakra, kik nagyot alkottak anélkül, hogy csak az írásolvasásban is jártasak lettek volna.

Midőn tehát a Posivitismus a szeretetet a hit fölé helyezi, messze áll az obscurantismustól. Ellenkezőleg egyenesen kötelességévé teszi a nem iskolázott embertömegnek is, hogy elegendő ismeretet szerezzen a világot s az embert érintő természeti törvényekről s különösebben a Positivismus szelleméről s eszmemenetéről, hogy egyrészt ellenőrizhesse a szellemi hatalmat s másrészt ennek tagjait, vagyis a papságot kényszerítse, hogy tudományos s logikai készütségük a kellő magaslaton maradjon, miután ez képezi tulajdonképeni tisztüket. Világos ennél fogva, hogy a nagy közönség és a szellemi functiókat teljesítő osztály vagyis a papság értelmi tekintetben ugyanazon föltételnek vannak alávetve. A tudomány maga nem egyéb mint a józan ész általánosítása, rendszerezése. A valódi philosophicus szellem, — csakúgy mint a józan ész — abban áll, hogy megismerje a létezőt, hogy azután előreláthassa a jövődőt, a végből, hogy ezt, a mennyire lehet, javítsa s tökéletesbitse. A Posivitismus e szerint az emberi lét összességét e rövid formulában jellemzi: *Cselekedjünk szeretetből s gondolkodjunk, hogy cselekedhessünk* (Penser par affection et penser pour agir). Semmiféle szellem nem tesz s nem tehet le arról, hogy a világrendről, legyen az külső vagy emberi, valamilyen fogalmat ne alkosson magának. Az eddigi vallásrendszerek többé-kevésbbé plausibilis módon fejtegették e problémát. A positivista dogmának sincs más célja. Csak az egy lényeges különbség van közte és az őt megelőzőtt vallások dogmája között, hogy benne a törvények ismerete helyettesíti a végokok kutatását; miután az emberi szellem, hosszas előkészület után, végre meggyőződött arról, hogy ez utóbbi céltalan és eredménytelen. A természeti törvények ismerete, a tünemények minden osztályára

nézve, bár nehéz, de megközelíthető az emberi értelemnek, míg az okok keresése merőben felette áll tehetségünknek. Az oktatásnak nem lehet más célja mint megszerkeszteni és kellő kifejlésre juttatni a tudományt, oly módon, hogy minden egészséges észszel rendelkező ember ezt bármikor felfoghassa és magáévá tehesse. E lényeges feltétel nélkül a tudomány veszélyes mystificatióvá nőné ki magát s arra szolgálna, hogy a tudósok osztálya korlátlanul kiaknázza és leigázza a tudatlan tömeget. Ellenben a tudományok ismeretének általánosítása folytán a nagy közönség is mindinkább képes lesz a szellemi s világi hatalmat ellenőrizni s kötelességei teljesítésére szorítani. Eme sociális rendeltetésen kívül az oktatásnak hivatása az egyes úgy mind collectiv létnek vezérfonalul szolgálni; reá vár tehát a nagy feladat: véget vetni a Nyugaton elharapózott anarchiának, mely lényegében nem más mint az értelem fellázadása a szív disciplinája ellen. Pedig Vauvenargues-nak e maximájában: *A nagy gondolatok a szívből fakadnak*, eléggé pontosan jellemezve van a szív benső visszahatása az értelemre. Midőn tehát szív kellőleg inspirálja a szellemet, a dogma kellő felfogásának s megértésének nehézségei legyőzhetőek lesznek, különösen a morális és socialis conceptiókban, a hol az értelemnek oly jelentékeny szerep jut, de az inorganikus fejtegetésekben is, a hol e befolyás kevésbé jut érvényre.

Ez előzmények után lássuk, miben áll az Emberiség fogalma, mely különben a következőkben még pontosabb magyarázatot nyer. Az Emberiség nem más mint a multban létezett, a jelenben élő s a jövőben születendő emberi lények összesége. Megjegyzendő azonban, hogy e Nagy-Lénynek (Grand-Être) csakis azon emberek képezik alkotó részét, a kik assimilálhatók, azaz a kik hasznosan közreműködnek a közös létezés teremtésére, fentartására s fenmaradására.¹ Az irányát vesztett, anarchikus korszakokban ugyanis számos oly parasita lény támad, kiket sehogy sem sorozhatunk az Emberiség szolgálóinak táborába. Horatius és Dante a lángész sugalmazta inspirációval jelezték már eényt s ostromozták ez ingyen élő s garázda fajt. Ellenben kárpótlásul igenis felveendők abba hasznos segéd munkásaink: a háziállatok. Szóval minden hasznos közreműködés az emberi rendeltetés kellő betöltésére, feltéve, hogy öntudatosan gyakoroltatik, az illető lényt a nagy összlét kiegészítő tagjává avatja, a melyben való

¹ L'ensemble continu des êtres convergens. Pol. Pos., t. IV. p. 30.

rangfokozatát az illető egyén hatékonysága s a fajnak, melyből ered, méltósági rendje határozza meg. Ebben az értelemben pl. nem egy ló, eb, vagy ökör többre becsülendő mint némely ember.

Ami az Emberiség ezen első conceptiójában először szembe szökik, az a térben való solidaritás (érintkezés); de szorgosabb vizsgálatnál kitünik, hogy az időbeli folytonosság túlnyomó. Minden időben érezték amaz igazságot, hogy az elődök összesége nagyobb mértékben működik közre úgy a társadalmi leendületben, mint az egyéni fejlődésben, mintsem az egy bizonyos időben létező kortársak, vagyis egy generáció, azt tenni képes. Ebben leli alapját ama kultus, melyben a holtakat mindenkor részesítették, a mint ezt Vico igen helyesen jegyzi meg. E tényből vonjuk le egyszersmind az ember rend alapvető törvényét: *A holtak folyvást s mindig fokozottabb mértékben kormányozzák az élőköt.*

Az Emberiség minden igazi szolgálójánál két egymásra következő létet különböztetünk meg: az egyik megszabott idejű és közvetlen, a másik közvetett, de végnélküli s a halál után kezdődik. Másképen objectiv és subjectiv élet névvel is megkülönböztethetjük. Ez utóbbi képezi az egyedüli, valódi halhatatlanságot, azaz lelkünknek (e szó alatt értvén az értelmi és morális functiókat) a halál után is fennmaradását és hatását. Ezen felfogás szerint az emberi népesség két nagy tömegeből áll, melyeknek aránya folyvást változik, de melyben a holtaké tova-tovább inkább túlsulyra törekszik az élők fölött. A cselekvés és az eredmény az objectiv elemtől függ, az impulsio és a szabály pedig a subjectivtól. Elődeinktől bőkezűen elláttatván mindenekkel, annak idején átadjuk ingyenesen maradékainknak az emberi dominium összeségét, nagyobbítva azt a saját szerzésünkkel. De ez utóbbi rész mindig és mindig kisebb lesz összehasonlítva azzal a mit elődeinktől átvettünk. Az ingyenesség pedig jutalmát találandja az Emberiségbe való felvétel a subjectiv bekebelezésben (incorporatio), a mely lehetségessé teszi szolgálatainkat örökös tartamúvá tenni, más formában.

A múltban létezett evolutiók már némi spontán csiráját rejtik e theoriának (lásd a lélekvándorlást stb.), de kivált a nagy költők sejtették s gyakran kifejezést adtak annak. A nagy Szent-Pál is jelezte a conceptiót eme mondásában: Mi mindnyájan egymás tagjai vagyunk.

Bár igaz, hogy az Emberiség összesége képezi mindig physikai, értelmi és morális tevékenységünk legfőbb indító okát, mindamellett a Nagy-Lény nem cselekedhetik máskép mint csak egyéni organum által. Ezért van, hogy az objectiv népesség — vagyis az élők — bár

mindig alá van rendelve a subjectiv népességnek, a mellett nélkülözhetlen akármilyen hatás előidézésére, még ez utóbbi czélzatai kivételére is. A társas (collectiv) működés, vagyis a tömeges vállalatok, mindig és szükségszerűen a személyi erő kifejtések közti szabad és önkénytes összeműködésen alapszik. Ezen köztudomású tényből következik, hogy a személyes önérték s méltóság az új Legfőbb Lényvel szemben egészen másképen alakul és domborodik ki mint a régebben ilyennek tisztelt istennel — vagy istenekkel — ki semmikép sem szorult a mi szolgálatainkra. A *Krisztus utánzása* című különben jeles mystikus munka egy kitétele sajtóságot világozott: Tu mei indiges, non ego tui indigeo. (Neked rám szükséged van, de én rád nem szorulok.)

Kevés amaz emberek száma, kiket úgy lehet tekinteni mint nélkülözhetetleneket az Emberiség életében, de minden hasznos és méltó existencia kell, hogy tudatával birjon közremunkálása üdvös eredmények ezen mérhetlen evolutióban, a melynek természetesen vége szakadna, ha az egyéni erő kifejtés megszűnnék. A Nagy-Lény fennmaradása s tovább fejlődése gyermekeinek szolgálataitól marad föltételezve; igaz, hogy egyik vagy másik renyhésege mások buzgalmából kipótlódhatik: mindamelletts is világos, hogy mily vészes következményekkel járna az általános tespedés.

A) A dogma.

1. A dogmáról általában.

Egyszer s mindenkorra le kell tennünk arról, hogy valaha absolut, külső vagy objectiv egységet alkothassunk, másszóval, hogy a mindenségét egyetlen elvből magyarázhassuk (monismus); ezen praetensio merőben összeférhetlen a természeti törvények tanulmányozásával. Törvénynek nevezzük, legáltalánosb értelemben, amaz állandó relatiót két vagy több tünemény között, melyet a véghetetlen változatosság közepett megragadnunk sikerült; ezek pedig csakis relativ, az emberre vonatkoztatott vagy subjectiv egységet bírnak el s engednek meg. A törvények különböző neműek és sokfélék, mert hogy tovább ne menjünk, mindjárt észrevehetjük, hogy lehetetlen egymásból fejleszteni vagy egy kategóriába szorítani a világot s az embert, conceptionk ezen két általános alkotó elemét. Mert ha lehetséges

volna is egyetlen törvényben összeszegezni e két nagy dominium mindegyikét, ez a tudomány egységét semmivel sem vinné előbbre, mert a kettő közti ellentét áthidalhatlan, s eme legkedvezőbb esetben dualismus jönne létre egység helyett. Igaz, hogy a világ tanulmányozása s ismerete föltételezi az embert, de azért létezhetnék éppen ember nélkül is, a mint sok égi test is megvan nélküle (pl. a hold). Másfelől az ember függ a világtól, de nem ered ebből s nem fejlődik ezen szükségképen.

Azonban az iménti föltevés nagyon messze áll attól, hogy valaha valósulást nyerhessen, azaz, hogy lehetséges volna az objectiv egységet létrehozni a föntebb kifejtett dualizmus elemeiben külön-külön. Ellenkezőleg ezek minden egyes ágazatában, a mint fölfelé emelkedünk a tudományok hierarchiájában, mindig több-több s complicáltabb törvény áll élénk, a melyek egymásra vissza nem vezethetők, sem egy közös elvre. Pedig nem egyszer kísérelték meg egy elvből kifejteni a világ s a szerves élet összes tüneményeit; csak emlékezzünk azon fellengző reményekre, melyeket a gravitatio törvénye keltett e tekintben, a múlt században s melyek ép oly kevésbé realizálódtak mint több más napjainkban felkapott egyetemes elv. Mindamellet, hogy a törvények legnagyobb része (és különösen a concret törvények összessége) ismeretlen s az is fog maradni mindig, mégis elég azt tudnunk, a mit a positiv dogma alapelve gyanánt constatálhattunk, hogy t. i. a tünemények kivétel nélkül alá vannak vetve változhatlan relációknak. Az ekkép előállt rendet a *végzet* (destin) vagy *véletlen* (hasard) névvel jelöljük, a szerint a mint a törvényeket ismerjük vagy ignoráljuk. Ezen megkülönböztetés igen fontos, mert a törvények nem ismerése ránk nézve egyenértékű azok nem-létezésével, s ez által lehetetlenné válik az előrelátás csak úgy mint az interventio. De ha a törvényeket ignoráljuk is, mindamellet szabad remélnünk, hogy oly concret szabályokat sikerül találjunk, melyek a gyakorlatban útmutatásul szolgálnak s megóvnak a fej nélküli, czéltalan tevékenységtől.

Ezen véghetetlen különféleség közepette tehát az Emberiség dogmája adja kezünkbe az egyedüli egységet, melyet conceptióink megtűrnek s az egyetlen összekötő kapcsolatot, melyre szükségünk van. A törvényeket általában három osztályba sorozhatjuk: a physikai, értelmi es morális törvényekébe. A két szélső fajta már a legrégebb időktől fogva napjainkig elég szorgalmas mívelésben részesültek, bár

különböző sikerrel. A physikai törvények ugyanis nem függvén a morális törvényektől, az emberi szellem azok körén belől szilárd és állandó meggyőződésre tehetett szert, bár a kellő összefüggés hijával voltak is ; a morális törvények ellenben függésben lévén a physikaiaktól, azok kezelői — s pedig első sorban a nők — nem voltak képesek azokat szilárd rendszerbe foglalni, legfőlebb azt érték el, hogy bizonyos értelmi visszahatást keltettek. A theoretikus művelődés tehát a physikai rend körében támadott, de mivel gondolkodásunk végpontja a morális rendben székel, a logikai és tudományos egység csak úgy jöhetett létre, hogy összekötő kapcsolatot létesítettünk a két szélső tagozat között: ez pedig az értelmi törvények rendeltetése.

Az értelmi törvények statikai és dynamikaikra oszlanak ; az előbbieket ama tárgyakkal, melyekre vonatkoznak, változhatlan elrendezését vagy fundamentalis feltételeit, az utóbbiak pedig ugyanazok lényeges változásait vagy egymásra következő állapotait veszik vizsgálat alá. Ebből következik egyszersmind, hogy a statikai kutatások kell hogy megelőzzék a dynamikaikat. Ez volt a történelmi következés sorrendje is. Így az ókor meg sem kísérelte a dynamikus tanulmányt egyik téren sem, míg ellenben a legmagasabb rendű statikai conceptióknak lényegesebb alapjait megvetette (Aristoteles Ethikájában és Politikájában, holott a társadalmak fejlődéséről sejtelve sem volt). Mindamellett tudnivaló, hogy a statikai fejtegetés egymagában elégtelen s meg nem állhat a dynamikai kiegészítés nélkül, sem a gyakorlati életben való alkalmazásra elegendő támpontokat nem nyújt.

Az értelem fő statikai törvénye nem más mint egyszerű alkalmazása a már érintett alapelvnek, melynek értelmében az ember alá van rendelve a külvilágnak, s abból áll, hogy subjectiv konstrukcióinkat folytonosan és szükségképen alá kell rendelnünk az objectiv anyagnak, vagyis a külvilágból merített észleleteknek. E törvény első megközelítését e lángészről tanuskodó axioma fejezi ki: *Semmi sincs az értelemben a mi megelőzőleg az érzékelésből nem eredt volna.* Ezen axiómát később Leibniz és Kant kiegészítették. Ez utóbbinak köszönhetjük ama nagy horderejű megkülönböztetést, mely szerint minden conceptionnak objectiv és subjectiv realitása van. A Positivismus ez elvet a következő általános érvényű törvényhez kapcsolja: hogy a szerveséleti tüneményekben minden organismus a megfelelő közegtől függ. Mint már fentebb mondtuk, az anyagi úgy mint a legmagasabb szellemi functiókban a külvilág táplál, stimulál és szabályoz

bennünket. Ez első statikus törvényt még eme másikkal kell kipótolni: Normális állapotban a subjectiv képek kevésbé tiszták és kevésbé élénkek mint az objectiv benyomások, a melyekből erednek. Ha ez máskép lenne, akkor a külső nem szabályozhatná a belsőt.

A felsorolt statikai törvények értelmében conceptóink a világ és az ember között szünetlenül végbemenő kölcsönhatásnak köszönik eredetüket, a melyben a világ szolgáltatja az anyagot s az ember állapítja meg az alakot, úgy hogy e conceptiók egyformán vonatkoznak az alanyra és tárgyra. Feladatunk e folyamatban abban áll, hogy mindinkább tökélyesbítsük az embernek a világ alá rendelését, a végből, hogy agyunk hova-tovább hívebben ábrázolja, mintegy tükörben, a külső rendet. Őrizkedjünk azonban attól, hogy ez ábrázolástól abszolút pontosságot igényeljünk; elég ha megközelítőleg hű képét adja a külvilágnak. olyant a milyen elegendő a gyakorlat szükségleteinek eleget tenni. Ezen véghatár bizonyos speculativ szabadságot enged értelmünknek, a mely lehetéssé teszi, hogy conceptioinkat szabályosabbakká és tetszetősebbekké alakíthassuk (aesthetikai kidolgozás).

A mondottak nemcsak az agy normális állapotára vagy az eszeségre nézve állanak, hanem a pathologikus állapotokban s különösbben a téboly és a hülyeségben is nyernek alkalmazást. Az eszeség állapota ugyanis abban áll, hogy az objectiv impulsiók s a subjectiv inspiratiók normális arányban vannak. A hülyesség nem más mint az objectivitás túlsulya, a midőn az agy tevékenysége kelleténél gyengébb, azaz tulpassiv; a téboly pedig akkor áll elé, midőn a subjectivitás a kellő mértéken túl lép s midőn az agyműködés túlságosan tevékeny. Azonban még a normalis állapot is a két szélsőség között bizonyos mértékben hullámozást enged meg; innen van, hogy sok esetben nehéz megállapítani egész biztossággal az örültséget és fölötte kényessé válik az erkölcsi beszámíthatóság kérdése.

A mi értelmünk dynamikus törvényét illeti, az már az előzményekből ismeretes, mégis röviden itt is rátérünk: Minden theoretikus conceptió szükségképen három, egymásra következő állapoton megy át; ezek a theologikus vagy képzeleti, a metaphysikus vagy elvont és a positiv vagy reális állapot; melyek közül az első ideiglenes, a másik átmeneti s egyedül a 3-ik végleges, a mennyiben a viszonylagosság (relativitás) lép mindenütt az abszoltnak helyébe. Az első két stadium között lényeges különbség nincs, legalább teoriában: az istenségek entitásokká változnak át (ilyen pl. az erő stb.). A metaphysika

nem egyéb mint a theologia oldószere, a mely lehetőségessé teszi a fokenkénti átmenetet a theológiából a positivitásra.

Ezen evolutio elve értelmünk azon statikus törvényében leli alapját, mely szerint saját belsónkből kénytelenítettünk szolgáltatni a subjectiv kapcsolatot, melylyel objectiv impressióinkat egybefűzzük, s mely nélkül ez utóbbiak összefüggéstelen képzelelhatmaz állapotában maradnánk. Ámde kezdetben képtelen levén a való és tényleges relatiókat észrevenni — a mi fejlettebb korban is nehéz és fáradságos feladat — az emberi szellem képzelt hypothesisek alkotására szorítkozott. A végokok kutatása ekkor tehát elkerülhetlen volt, mert csak ez uton bontakozhattunk ki a kezdetleges tespedésből. Így vált lehetőségessé, a kellő anyag híjával is, rögtön deductiot alkalmazni okoskodásunkban s a szükséges, de lehetetlen inductiókat mintegy átugorni. Ilyenformán módosíthattuk a világot is kényünk szerint. Ugyanez áll az evolutió logikus elvéről is. Mert minden logika ezen egyetlen szabályra reducálódik: Mindig a legegyszerűbb hypothesis alakítandó, föltéve, hogy az megfelel a magyarázatot igénylő s ismert tényadatok összességének. Így történt, hogy a fetisisták ösztönszerűleg követve e törvény rendeletét a világot az egyetlen előttük ismert dolog után, vagyis az ember után magyarázták, s hogy következőleg minden tüneményt emberfeletti akaratsnak tulajdonítottak. A tények között ilyenformán bizonyos, ideiglenes jellemű kapcsolatot hozván létre, a theologia az emberi szellemnek megnyitotta az akkor egyedül lehetséges utat a haladásra s továbbkézésre.

E dinamikus törvény azonban kiegészítésre szorúl, mely nélkül homályos maradna: erre szolgál a következő második törvény, mely szerint conceptioink menete és fejlődése, a tüneményeknek, melyekre vonatkoznak, növekvő szövevényessége (*complication croissante*) és csökkenő általánossága (*généralité décroissante*) szerint történik. Az általánosabb rendű tünemények, sokkal egyszerűbbek lévén, tanulmányozásuk könnyebb és gyorsabb. Ezért van, hogy az ezekre vonatkozó theoriák a positivitás állapotára jutottak el, míg a felsőbb rendű tüneményekre vonatkozó, következőleg szövevényesebb tünemények metaphysikus vagy éppen theologikus állásponton maradtak. A felsőbbrendű és kevésbé általános theoriák szükségképen függnek az egyszerűbb és általánosabb theoriáktól. E szerint létezik egy olyan encyclopaedikus lépcsőzet, mely megszabja conceptioink menetét s fokozatos fejlődését, a végből, hogy azok tartós construtiók teremté-

sére képesek alkalmasok. Ebben nyilvánul a positiv logika egyik fontos ismérve.

Ez az osztályozás törvénye (*loi de classement*), a mely egyuttal subjectiv és objectiv és az előbb vázolt filiatio-törvény után a legfontosabb. Mielőtt vele foglalkoznánk, vizsgáljuk egy kissé szerepét és működési körét. Ez utóbbi azon különbségnek köszöni eredét, mely a gondolkodás és cselekvés között fennáll: a gyakorlat mindig részletező, specialis, míg a *theoria* mindig általános; persze csak az elvonás (*abstractio*) által válhatik azzá, de ugyanakkor *conceptio*inak valódisága, realitása rovására, mely több-kevesebb módosulást szenved. Ezen azonban nem lehet segíteni s bele kell nyugodni annál is inkább, mert csak így tehetünk szert az összefüggésre, mely viszont szükséges, hogy a theoretikus törvények teljes általánosságra emelkedjenek. Mindamellettt hogy mintegy közmondásossá lőn e szólásmód: nincs szabály kivétel nélkül, értelmüknek mégis oly szabályokra van szüksége, melyek sohasem hagyják cserbe. Ilyenekre úgy tehetünk szert, hogy elválasztjuk a lények tanulmányozását amaz általános tüneményekétől, melyek az előbbieket létét alkotják. Az ekként nyert abstract törvények igazgatnak minden concret lénycsoportot különkülön. Emezt irreductibilis törvények sokkal kevésbé számosak mint a különleges szabályok, a melyeken uralkodnak. De ez utóbbiak, szövénységünknel fogva kijátszszák inductiv úgy mint deductiv erőlködéseinket s legnagyobbreszt megközelíthetlenné. Ezért van, hogy legtöbb esetben empirikus (a tapasztalásból elvont) szabályokkal kell megelégednünk, melyek mindamellettt elegendők a gyakorlati életben, főleg ha itt-ott theoretikus útmutatás is segítségünkre jön. Ilyenek pl. a meteorologikus észleletek és más concret vizsgálatok. A valódi tudomány ennél fogva abstract jellemű marad; nem mintha concret törvények nem léteznének, csak hogy legnagyobb részük előttünk ismeretlen és talán mindig az fog maradni.

Bár az abstract hierarchia általános elve e szerint csak is a tünemények — az események — coordinatiójára s rangfokoztára vezet, mind a mellett a lényekre is kiterjeszhető lesz; mert a tünemények általánosságának mérve attól függ, a mint a lények mind nagyobb számára vonatkoznak. Így a legegyszerűbb tünemények oly lényeknél találhatók fel, melyek nem rendelkeznek másokkal (ilyen az alak, mennyiség és mozgás). A tünemények minden újabb categoriája oly lényeken tanulmányozható, melyek az utána következő categoriától

függetlenek, míg az előttevalónak alávetvük. Nem szükséges okvetlenül, hogy a lények magok különbözők legyenek, elég hogy külön-külön állapotokat tüntessenek föl. (Így pl. ugyanazon test az alak és helyzeten kívül, physikai, vegyi, sőt szerves tulajdonságokat tüntet fel.) Ilyenformán a theoretikus hierarchia, mely a tünemények lépcsősorozatát van hivatva megalkotni, egyuttal a lények vagy létezők rangsorozatba foglalására is szolgálhat s abstract vagy concret lesz, a szerint a mint rendeltetése subjectiv vagy objectiv. Ime az az oka, hogy a művészetek coordinatioja egybeesik a tudományokéval.

A tudományok hierarchikus lépcsőzete lehet felmenő vagy le szálló azaz objectiv és subjectiv, különbség nélkül. Egymásután való képzése s fejlődése az első szerint történt, míg a rendszeres institutio vagy a tanítás menete az utóbbit teszi szükségessé. A kétféle menet combinatioja lehetségessé teszi, hogy egyesítsük előnyeiket és elkerüljük hátrányaikat. Mert pl. a világtól az ember felé való emelkedés (objectiv haladás) azon veszélylyel járhat, hogy tulságos időt s fáradságot szentelünk az alsóbbrendű tanulmányoknak, szem elől tévesztvén tulajdonképi rendeltetésüket; a kapcsolatot s a méltóságot illetéknépen feláldoztuk a pontosságnak s a realitásnak. Mindamellett is azon hosszú időközben, melybe a tudományok fejlődése esik s mely Thalestól Bichatig és Gallig terjed, ez a menet volt egyedül és szükségkép uralkodó. De manap, midőn a subjectiv módszer ép annyira positiv jellegű mint az objectiv, az egyéni beavatás, s az encyclopaedikus tanulmányban az első használandó.

Hogy az abstract synthesis jellegét kellőleg megértsük, szükséges, hogy emlékezetünkbe idézzük az emberi élet célját: ez nem más mint az emberiség (a Nagy-Lény) fentartása és tökélyesbítése, a melyet minden egyesnek ismernie, szeretnie és szolgálnia kell egyidejűleg. A religió ezt rendszeresen a dogma, a kultus és a régime által éri el. A philosophiai constructio, midőn a másik kettőt megelőzi, ez által csak megszilárdítja s fejleszti ezeket. Magukban ugy a kultus mint a régime degenerálódhatnak, ha eltévesztetik szem elől a főcél, hogy t. i. a Nagy-Lényt csak a végből kell minél alaposabban ismerni, hogy annál bensőbbben szerethessük és annál jobban szolgálhassuk. Ez az oka, hogy a tudományok rangsorozatában a legfelső fokot a *mordl* vagy az egyéni ember tudománya foglalja el. A Nagy-Lény ugyanis csakis egyéni organumok közvetítése által működhetvén, mindenekelött ezek lesznek tanulmányozandók. Így szentesíti a Positivismus az ókori

theokratiák eme szabályát: *Ismerd magadat, hogy javulhass.* A morál a legteljesebb és leghasznosabb valamennyi tudomány között, miután subjective a többiek felöli és objective valamennyinek alá van rendelve. Itt kezdődik teljes mérvben a Positivismus különbsége a theológiától: ez utóbbi a morális élet körét természetfölötti elveknek engedte oda s mindent felsőbb akaratból magyarázott. Igaz, hogy belső észleletekre ösztönzött, de egyuttal szentesítette a lét személyességének elvét s az egyént egy véghetetlen hatalomhoz kötvén ugyanakkor az emberiségtől elszakította és izolálta. A Positivismus ellenben a morál tudományát inkább a mások mint önmagunk észlelésére fekteti. Következésképpen a társadalmat kell e célra tanulmányozni. Így történik, hogy a morál első sorban a *sociológiát* vagy a társadalom tudományát instituálja, mint a melynek tüneményei egyszerűbbek és általánosabbak.

Első tekintetre úgy látszik, mintha a morális szempont kevésbé szövevényesebb és egyszerűbb volna a sociális szempontnál. A valóságban azonban nem úgy áll a dolog; mert a mi a felmerülő esetek sokféleségét illeti, az egyének száma hasonlíthatatlanul nagyobb a népekénél; a mi pedig a szövevényességet illeti, azon befolyásokon kívül mik a sociális tudomány körébe esnek, a morál tudománya még mindama egyéni impulsiókat is felöli, melyeket amaz számon kívül hagy, mert ellentétes eredményeik egymást megsemmisítik a nagyobb collectivitások vagy népek életében, míg ellenben a morál ezeket figyelmen kívül nem hagyhatja.

A társadalom tanulmánya feltételezi az élet általános törvényének ismeretét. A népek ugyanis élő lények lévén, a szerves élet rendje szükségképpen uralkodik a társadalmi renden, a melynek fejlődése azonnal módosulna, mihelyt pl. agyunk vagy testünk alkata bármi változást szenvedne. Ilyformán instituálja a sociologia a *biológiát*. Ennek tárgyát az állatok és növények képezik, bár legfőképp az emberi szervezet tanulmányával foglalkozik. E három első tudomány annyira összefüggő s egymásra van utalva, hogy egy egésznek lehet tekinteni s a középső tag, a sociologia nevével felruházni, melyet később az *anthropologia* név vagyis az ember tudománya fog helyettesíteni, midőn majd eddigi értelme eléggé kiment a szokásból. Az élő lények: testek, a melyek az anyagi (materiális) rend általánosabb érvényű törvényeinek alávetvék. A biologia és következésképp a sociologia és morál is az inorganikus tudománynak vagy *cosmológiának* vannak alávetve.

Ennek köre az emberi planéta, a föld tanulmányában áll, ebből kifolyólag később *geológiának* is lesz nevezhető, midőn e név disponibilissé lesz. A cosmologiában két tudományt kell megkülönböztetni: a *physikát* és *mathematikát*; ezek közül az első a materiális rend összességével foglalkozik, míg a második a legegységesebb léttel, a mennyiben ez a szám, az alak és a mozgás egyedüli tüneményeire redukálódik. Valóban megrendíthetetlen meggyőződés csak úgy képződhetik, ha a positiv philosophia összességének megmásíthatlan alapján nyugszik.

Az emberi conceptiók hierarchiája theoretikus.

Az abstract tudományok táblázata.

Dogmatikai felosztás	Cosmologia	Abstract vagy az egyetemes lét tudománya	1. Mathematika	Temészetphilosophia
		(Alcsoportok: számolás, geometria, mechanika)		
	Sociologia	Concret vagy az anyagi rend tudománya	2. Physika {	Történelmi felosztás
			{ égi vagy <i>Astronomia</i>	
			{ földi { általános vagy <i>Physika</i>	
		{ specielis vagy <i>Chemia</i>		
		3. Biologia		Moralphilosophia
		4. Sociologia		
		(szorosabb értelemben)		
		5. Morál		

Mondottuk, hogy ellenkező irányban is lehet végigmenni az encyclopaedikus sorozaton, t. i. az objectiv általánosság csökkenése szerint: ez a történelmi vagy inductiv menet; ebben a matematikából indulunk ki, azaz ama tudományból, mely legkevesebb ismerveit adja a lényeknek, melyekkel foglalkozik, s ezeknek épen csak legalsóbbrendű törvényeit deríti ki. Ez áll a fokozat szemmeltartásával a többi tanulmányról. Egyedül a morál az, a melyben a tudomány és a művészet egy név alá foglalvák. Ez üdvös hatásu disciplinát léptet életbe; a mennyiben meghagyja, hogy minden encyclopaedikus fokot csak annyira kell művelni, a mennyi a következő fokozat előkészítésére szükséges, a részletesebb tanulmányokat pedig a gyakorlati észnek tartva fenn (subjectiv módszer).

A tudományok hierarchiájának lényegesebb tulajdonai a következők: 1-ször az encyclopaedikus sorrend kitüzi a theoretikus nevelés

menetét s az okoskodás fokozatos fejlődését. A positiv módszer a matematikában leginkább deductiv s azon mértékben válik inductivvé, a melyben közeledik a magasabb fokozatokhoz. Négy főbb fokot különböztethetünk meg a szerint, a mint a tünemények complicatiója kifejlésre juttatja sorban: az észlelést (astronomiában); a kísérletezés (a physikában); az összehasonlítást (a biológiában) és a filiatiót (a sociológiában). A helyes módszer így lesz logikussá és rendszeressé. Csakis okoskodva lehet az okoskodást megtanulni. A positiv módszer minden lényegesebb része azon tudományszakban tanulmányozandó főleg, a melynek keblében maga is kifejlett. — 2-szor. Lehetségessé teszi az egyetemes rend rendszeres conceptióját. A különböző rendek a következő alaptörvény szerint helyezkednek egymás fölébe: a nemesebb tünemények³ mindenütt alárendelvék a durvábbaknak. Ez az egyetlen egyetemes érvényességű szabály. Függsünk és méltóságunk illő módon evidens kapcsolatba kerülván, szívesebben fogadjuk az önkénytes alárendelést, a mely főfeltétele morális, sőt értelmi tökéletesedésünknek.

E törvényt a következővel kell még kiegészíteni. A reális rend mindinkább módosítható lesz azon mértékben, a mint complicáltabb tünemények fölött uralg. A szövevényesség nagyobbodásával a tökéletlenség is fokozódik, következőleg a tökéletesítés lehetősége is, az emberi gondviselés is ugyanolyan arányban nyer hathatóságban. Azonban a compensatió nem egészen teljes, úgy hogy a legkevesebb complicatióval járó rend mindig a legtökéletesebb lesz. Azonban a módosíthatóság (modificabilité) eme kettős törvénye a morált a legfőbb művészet magaslatára emeli, egyrészt nagyobb fontosságánál fogva is, de még azért is, mert ildomos beavatkozásunknak a legtágasb tért nyitja a működésre.

2. A külső rend (Cosmologia).

A matematika az egyetemes létet legegyszerűbb tüneményeire reducálva tanulmányozza, a melyeken a többi tulajdonságok mind alapulnak. E tünemények: a szám, a terjedelem és a mozgás. Mindaz, a mi e tulajdonságok fölött nem rendelkezik, csakis értelmünkben létezik. Más oldalról meg számos oly lény van, melyeknek csak eme legegyszerűbb tulajdonságait ismerjük; ilyenek a csillagok, miket

csak a matematika útján tanulmányozhatunk. E kutatási mód különben elegendő arra, hogy velők való viszonyunkat szabályozza. Az astronomia alapjában nem is más, mint a matematika alkalmazása; de kezdetben szükséges volt ez utóbbi tudományt más, hozzáférhetőbb tárgyakon tanulmányozni. A fokozatosan növekvő complicatio elve szerint felosztjuk a matematikát három részre: számolásra, geometriára és mechanikára. A szám-ideák a legáltalánosabbak és a legegyszerűbbek, mert alkalmazást találnak pl. a csillagokra, — miknek legnagyobb részére nézve tudományunk abból áll, hogy megszámlálhatjuk, — de sőt gondolatainkra is, mik pedig objectiv realitás hijával vannak. A terjedelem és mozgás tulajdonságai azonban már kevésbé általánosak s a lényeknek mindig inkább s inkább szűkebb körére alkalmazhatók. A matematikának előadott felosztása ugy a módszer mint a történelem tekintetében progressiót képez; innét van pl., hogy a gyermek számokkal való okoskodáson kezdi tanulmányait s csak azután tér át a geometriára. Összehasonlítván a matematika három részét, ugy találjuk, hogy a számolás — melynek az algebra képezi lényeges elemét — rendeltetése főleg logikus, a mennyiben deductiv képességünket fejleszti, míg tudományos szempontból a geometria és mechanika képezik a tulajdonképeni matematikát, mert ezek fejtegetik az általános lét teoriáját, még pedig elsőbb a passiv, azután az activ létét. Ez utóbbi theoria, vagyis a mechanika képezi a physikákához való átmenetet, a mennyiben ekkor mind inkább érezhetővé válik az inductiv alap szüksége. Innét van, hogy a mechanika csak a XVII-ik században fejlődött; az ideig a matematikus szellem deductiv törvényeket talált a geometria és számolás terén. Az idétt jöttek rá a mechanika alapítói az enemű törvények — mint némikép inductiv jelleműeknek — felfedezésének nagyobb nehézségére.

A mozgás három törvénye fontosságuk és egyetemeségükre való tekintettel, valóságos típusául szolgálhatnak a valódi természet-törvényeknek vagy általános érvényű tényeknek, melyek maguk alig szorulnak a magyarázatra, ellenben mindent megmagyaráznak. Az 1-ső, Kepler törvénye abban áll, hogy minden mozgás természetesen egyenes vonalú és egyenletes; a görbevonalú és vegyes mozgás ugyanis csak több egymásután következő impulsió összetételéből áll elő. A 2-ik, Galilei törvénye ez: a több test között létező viszonylagos (relatív) mozgás mind független egy vagy több általánosabb mozgástól, mely ama testek összeségével közös. Ez magyarázza, hogy bizonyos testek

ugyanabban a viszonylagos nyugalmi vagy mozgási állapotban maradnak, mintha összeségük mozdulatlan volna (innét pl. a földön levő tárgyak viszonylagos nyugalma és mozgása). A 3-ik, Newton törvénye abban áll: hogy minden mechanikus ütközésben a hatásnak mindig ugyanakkora ellenhatás felel meg; föltéve, hogy a mérésekben vagy számításokban tekintettel vagyunk úgy a tömegre mint a gyorsaságra. Az első törvény a mozgások természetére, a 2-ik azok combinatiójára s a 3-ik közlésükre vonatkozik. Ennyi elegendő a mechanika deductiv tanulmányának megkezdésére, a midőn t. i. valamennyi problémát fokozatosan s esetről esetre különböző fogások segélyével eme három egyszerű esetre vezetjük vissza. E törvények egyszersmind számos mindennapos tünemény magyarázatára elegendők. Mindegyikök azonkívül egy bármely rendű — anyagi, tarsadalmi vagy morális — tüneményekkel közös törvény kifejezése gyanánt is szolgál. Így pl. az elsőre visszavethető az állandóság vagy tartam törvénye (loi de persistance); a 2-ik alapul szolgál azon ténynek, hogy a részletes hatások függetlenek bizonyos közös feltételektől: a miből a társadalom tudományában levezetjük haladás és rend egybeférhetőségét; a 3-ik pedig kétségbevonhatlanul és egyenesen alkalmazódik mindenemű tüneményekre nézve.

A második kozmologiai tudomány 3 különálló szakra oszlik: az astronomiára, a tulajdonképeni physikára és a chemiára. Midőn ezen tagot így megnyújtjuk (körülbelől úgy a mint egy messzelátó csövet kitolnánk), az encyclopaedikus sorozat hét tudományra egészül ki. Értelmi szükségleteink szerint a tudományok hierarchiáját többféleképp alkothatjuk meg, a nélkül, hogy a következés sorrendjét megmáskísánók. Összevonhatjuk két tagra, majd ötre vagy végül hétre egészíthetjük ki.

A mi a három említett tudomány természetét és rendeltetését illeti: az astronomia nem egyéb mint az emberi planéta, a föld égi vagyis térbeli tanulmánya; a mely megállapítja geometriai és mechanikai viszonyunkat a többi égitesttel, ha és a mennyiben ezek befolyással vannak földünkre. A föld körül csoportosítjuk és tömörítjük subjective az astronomiai teoriákat és kiküszöbölünk minden más tanulmányt, mint pl. a siderális astronomiát, az astrophysikát s. b.; úgy hogy e tudomány az öt főbolygóra szoritkozik, a nappal, mint központtal s a holddal mint társbolygónkkal. E szerint a régi és új astronomia közti különbség abban áll, hogy relativ felfogással helyet-

tesitjük a régente divott abszolút eszméket, s hogy a központot, mely addig objectív volt, subjectívvé tesszük. E szempontból tekintve a föld kettős mozgásának felfedezése a modern szellem legnagyobb vívmánya, a mely gyökeresen felforgatta a gondolkodást; ugyanis a pozitív dogmát összeférhetlenné tette bármely theologikus dogmával s gondolkodásunkat relativ alapra fektette. Ehhez járult nemsokára a gravitáció törvénye, mely az előbbinek következménye és kiegészítő része. Az astronomia főleg a physikai tanulmány előkészítő részéül szolgál, a mennyiben az anyagi rendet csupán geometrico-mechanikai szempontból veszi szemügyre és kizárja köréből az égi testek hőmérsékére, belső szerkezetére stb. vonatkozó kutatásokat.

A physika ellenben a szerves természetet már behatóbb tárgyává teszi. Mindamellet a Positivismus ama szabálya értelmében, hogy a közbeeső eseteket csak a két szélső után, melyeket összekapcsolnak, kell vizsgálat alá venni, — a chemia előbb tanulmányozandó, mint a kosmologikus rendnek legmagasabb lépcsőfoka. Es e tekintetben figyelemre méltó, hogy a chemia jóval régibb eredetű a physikánál, mert már a középkor megkísérelte kapcsolatot hozni létre az astronomia és a chemia között, természetesen chimerikus alapon. A physika és chemia ugyanazon általános befolyásoknak vannak alávetve; ezek csakis a módosulások intensitására nézve különböznek, melyeket az anyag szerkezetében előidéznek. Igaz, hogy e különbség véglegesen határvonalat von a kettő között. Mert bár áll az, hogy a fény, a meleg s az elektromosság is megváltoztatják a természeti testek belső alkatát, mindamellet a chemia képezi a vegyülés és bomlás általános törvényeinek tulajdonképeni tárházát. A vegyi hatást általában úgy tekinthetjük mint két anyag között létrejövót (bináriust), ritkán terjed három anyagnál többre; az egyesülés nehezebb és kevésbé állandó lesz abban a mértékben a mint jobban-jobban complicálódik. Midőn az anyagi természet rendjét a physika szempontjából vizsgáljuk, úgy tapasztaljuk, hogy ugyanazon módosító befolyások egyedül a testek állapotában idéznek elő változást, de nem érintik a belső szerkezetet. A mint az egyikről a másikra térünk, megbizonyodunk arról, hogy a csökkenő általánosság és növekvő complicatio törvénye itt is érvényes. Mert a physika egyformán foglalkozik valamennyi testtel, amaz egy különbséggel, hogy némelyiket jobban, másikat kevésbé alaposan tanulmányozza; egyes szakaszai pedig különböző érzékeiknek felelnek meg, melyek segítségével a világról tudomást

veszünk. Míg ellenben a chemia az anyagokat mint különbözőket fogja fel s megállapítja a köztük levő lényeges különbségeket. A tüneményeket, melyeket vizsgálata tárgyává tesz, csak ritkábban állanak elő önkényt valamely testben, hanem csak bizonyos speciális feltételek mellett, a melyek sok esetben az emberi beavatkozásra szorulnak. A physika fontosabb a logika, a chemia pedig a tudomány szempontjából. A physikába esik az inductio kifejlődése, a megfigyelés és kísérletezés rendszeresen csak e tudomány körében jutván teljes érvényre. A chemiának, mindamellett hogy a theoria szempontjából hasonlíthatatlanul tökéletlenebb, encyclopaedikus fontossága nagyobb. Az ő feladata a földi hármas — légnemű, folyékony és szilárd — közeg elemzése. Ekképen ismerjük fel a természet fundamentális gazdaságát, a midőn meggyőződünk, hogy a természeti lények kivétel nélkül — legyenek bár élők vagy élettelenek — ugyanazon elemekből állanak. Ezért van, hogy a chemia átmenetet képez a kosmologiából a biológiára. Az előzőkben foglalt subjectiv logikai appreciatiót kiegészíthetjük egy másik objectivvel és tudományossal, midőn az említett három tudomány sorozata értelmében, ha nem is a lényeknek, de legalább a tüneményeknek concret lépcsőzetét megalkotjuk.

Hogy a biologia s a kosmologia közt kapcsolatot létesíthessünk, a végre az életet előbb legegyszerűbb és legalsóbb rendű functióiban kell tanulmányoznunk, azaz a tengőéleti tüneményeket, hogy azután reátérhessünk a nemes életfunctiókra vagyis az állatéletiekre. A két élet megkülönböztetését Bichatnak köszönhetjük, a biologiai philosophia alapítójának. Az életfunctiók a homlási és egyesülési folyamatokon alapulnak, a melyek lényegükben hasonlók a vegyi átváltozásokhoz s tőlök csak a combinatiók bonyodalmassága és állhatatlanságára nézve különböznek. Az organikus vagy tengőélet tisztán csakis a növényekben észlelhető; ezek ugyanis a szervesetlen anyagokat szervesekké változtatják át, a mely functióra a tökéletesebb lények képtelenek. Az állati élet megkülönböztető jellege abban áll, hogy az állatoknak életök fentartására oly anyagokra van szükségük, a melyek maguk is éltek, azaz növényekre vagy más állatokra. Ezért vannak felruházva az érzékenységgel és összehuzódási képességgel (contractilité), hogy zsákmányukat megkülönböztethessék és megragadhassák. A tengő élet székhelye a sejtiszövet, mely a növény- és állatországgal közös; az állati élet pedig az ideg- és izomszövetekben központosul. Ama logikai alapelv erejénél fogva, mely szerint a különböző

tünemények oly lényeken tanulmányozandók, melyeknél legjobban vannak kifejlődve s menten minden más bonyodalomtól: a növények theoriája képezi a biologia alapját. Ebben jutnak érvényre a táplálkozás általános törvényei menten minden complicatiótól s a legnagyobb intensivitással. Ugyanitt megy végbe az átmenet a szervetlen létből a szerves életre.

Hogy képesek legyünk megszakitás nélkül a növényi élet leg-egyszerűbb alakjától a legtökéletesebb állati typusig felemelkedni, a természetvizsgálók az ókortól fogva napjainkig, Aristotelestől Blainville-ig, azon fáradoztak, hogy az élőlényeket lépcsőzetes sorozatba foglalják, melynek rendeltetése ép annyira subjectiv, mint objectiv. Eme segédeszköz nélkül a theoretikus egység valóban tökéletlen maradna, a mennyiben az encyclopaedikus folytonosság nem volna eléggé érezhető. A lények eme sorozata azonban szükségképen megszakitott s nem folytonos, miután minden állatfaj lényeges tulajdonságaiban ugyanaz marad s csak másodrendű változásokat szenved (az állatok egymásból és egy őstypusból való fejlődése oly hypothesis, melyet lehetlenség bizonyítani). A régebbi felfogás ezen lénysorozatnak absolut és objectiv jelentést tulajdonított; a subjectiv módszer szerint ellenben e sorozat igazi rendeltetése tulnyomólag logikus s nem tudományos. Tehetségünkben áll, de sőt kötelességünk kiküszöbölni e sorozatból néhány olyan fajt, a mely megszakitja a menetet és megnehezíti az áttekintést, míg más oldalról hasznosnak mutatkozik néhány ideális fajt beállítani, a milyen tényleg nem létezik. Ezenkívül ama fajok tanulmányozására kell nagyobb figyelmet fordítani, a melyek valamiben hasznunkra vannak és a többiekben csak könnyedén átsurranni; másképpen végtelen akademikus dissertatiókba tévednénk. A szerves lények sorozata még azon előnnyel jár, hogy mindegyik alsóbbrendű funkciót alaposabban tanulmányozhatjuk, olyan fajokban vevén azt szemügyre, a hol legnagyobb egyszerűségükben nyilatkozik. Végül még megjegyzendő, hogy legmagasabb sociologiai és morális conceptióink kezdetleges vázát a biológiában találjuk fel. Eme szempontból minden állatfajt oly nagy-lénynek tekinthetünk, mely nem jutott teljes kifejlésre, a mennyiben az emberi nem, mint a legtökéletesebb, egyedül fejlődhetvén csak ki, ez a többi sociális fajt elnyomta és fejlődésükben megakasztotta.

A tengőélet functiói folytonosak és megszakitás nélkül működnek, míg az állati vagy relatió élet functiói felváltva működnek és

pihennek, intermittensek. Mindegyik élet három-három törvényt vagy általános tényt tüntet fel. A tenyészálet törvényei ezek: 1. az anyagi megújulás, melynek minden élő lény kivétel nélkül alá van vetve; 2. a kifejlődés és hanyatlás, melyet a halál követ; 3. a reproductió vagy a faj fennmaradása, az egyének elenyészése daczára. Az állatiság törvényei a következők; 1-ször a gyakorlat és a nyugalom egymást felváltják; e tényt kiegészíti Bichat fontos észlelete, mely szerint az ezen functiókat végző szervek kettős vagy többes számban lévén, symmetricusan vannak elhelyezve, úgy, hogy egyik részük működésben van, mialatt a megfelelő másik oldal pihen; 2-szor minden intermittens functio bizonyos idő múlva megszokottá válik, azaz hogy önkényt is működésbe lép, midőn az első impulsus hatni megszűnt; ezt kiegészíti az utánzásra való hajlandóság, a mi a megszokásnak csak más formája; 3 or a megszokás eredményekép előáll a tökéletesedés, még pedig úgy statikai mint dynamikai szempontból. Valamennyi állatéleti functiora áll a szabály, hogy a gyakorlat edzi a functiót is, az azt végző szervet is, míg a tétlenség mindkettőt gyengíti. Ezekhez járul mint hetedik törvény az átöröklés ténye, a mely nem más, mint a reproductio útján átszarmaztatott tökéletesedés; ez utóbbi így a fajban állandó gyökeret ver. E törvény mintegy összezegezése a két életre vonatkozó három-három törvénynek. Mind e törvényt tér hiánya miatt csak röviden jelezzük, az olvasóra bizván a következtetések levonását.

3. Az emberi rend.

Az első kérdés, mely e téren felötlik, az, valljon a sociális és morális világnak természeti törvények alá rendelése megfér-e az emberi szabadsággal, avagy ellenkezőleg nem semmisíti-e meg ezt. Erre nézve először is tisztába kell jönnünk azzal, mi az igazi szabadság. Valamely lény szabadsága ama tényben nyilvánul, hogy akadály nélkül követheti a minden egyes tüneménycsoportnak sajátos törvényeket. Például midőn valamely test esik, szabadsága abban nyilvánul, hogy a föld középpontja felé iparkodik, még pedig az idővel egyenes arányban álló sebességgel; épen úgy a tengő-életi vagy morális tüneményekben, minden functio szabad, midőn a megfelelő törvények szerint megy végbe. Hogy ha a szabadságot oly értelemben vennők, hogy az minden szabály alól való felmentés, az ilyen

szabadság ép oly érthetetlen lenne, mint a milyen immorális, mert lehetetlenné tenné az egyéni vagy collectiv szabályozást. Az értelem szabadsága abban nyilvánul, hogy hű tükrévé lesz a külvilági rendnek, az ellentétes befolyások daczára. Semmiféle szellem nem tagadhatja meg beleegyezését valamely demonstratiótól, mihelyt azt kellőleg megértette; sőt, mi több, nem áll szabadságában senkinek az általánosan elfogadott véleményeket elvetni — még akkor sem, ha képtelen azokat tudományosan kimutatni, — minő pl. a föld mozgása vagy más hasonló. Szintugy lehetetlen volna a morális rend, ha mindenkinek szabadságában állna gyüloletet táplálni ott s akkor, a hol és a mikor szeretni kell s viszont. A valódi szabadság tehát alája van rendelve a rendnek, még pedig ugy a külső, mint emberi rendnek. Másrészről azonban áll az is, hogy minél szövevényesebbek a tünemények, annál inkább vannak kitéve a megzavartatásnak, s a morális állapot fentartása annál több erőfeszítéssel jár. Morális szabadságunk ilyenformán abban áll, hogy a jó hajlamoknak a rosszak fölött való túlsúlyát biztosítani iparkodunk. A morális szabadságot — oly értelemben, mint azt a metaphysikusok veszik, — ugy tekintetjük, mint a modern anarchia fattyuhajtását, a mennyiben — a középkor ellen való protestatióképpen — abban áll, hogy elvet minden disciplinát; holott a positivismus épen ellenkezőleg azt tüzi ki czéljául, hogy még szigorubbat léptessen életbe, — természetesen kellőleg indokolván is azt.

A sociologia két részből áll: a statikából, mely a rend theoriáját állapítja meg és a dynamikából, mely a haladás theoriáját fejtegeti. Az első az Emberiség (Nagy-Lény) természetével és alapszerkezetével, a második annak egymásután következő fejlődési phasisaival foglalkozik. E két tanulmány szerves összefüggésben van egymással azon mechanikai elvnel fogva, hogy a lét tanulmányozásának szükséges kiegészítő részét képezi a mozgást illető theoria. *A haladás a rendnek kifejlődése*: emez elv a tünemények minden osztályára nézve bebizonyul, de legkivált a sociologiában, a hol alkalmazása a leggyakoribb. Sőt megfordított rendben is lel alkalmazást, a mennyiben az Emberiség egymásra következő fejlődési phasisai mind jobban s jobban nyilvánossá teszik alapszerkezetét, a melynek lényeges csirái megvannak már a társadalmak legelső körvonalaiban. A dynamikára még a régimeben visszatérünk.

Az Emberiséget csak ugy mint az egyént az érzelem igazgatja,

az értelem fölvilágosítja s a tevékenység fenntartja. Ebből foly a társas rend 3 alapeleme: a nők, a papság vagy szemlélődő osztály és a gyakorlati osztály; a sorrend, a melyben felhoztuk, egyszersmind a csökkenő méltóság (dignité) és a növekvő függetlenség elve szerint jön létre. Az utolsó osztály a Nagy-Lény összes oeknomiájának vagyis anyagi létének alapját képezi, miután a szükségletek, melyek testi szervezetünkől folynak, anyagi munkálkodásra késztetnek s ez összes létünknek uralkodó jellemvonása. Eme munkálkodás serkenti értelmünket s még inkább társas hajlamainkat (sociabilité), mert folytonosan növekvő összműködést (cooperatiót) feltételez. Mindamellett a solidaritás alá van rendelve a folytonosságnak, mert a cooperatio anyagi eredményei sokkal nagyobb mérvben függenek a generációk összeségének működésétől, mint a kortársakétól. Így a gyakorlati élet a legjobb biztosítékát nyújtja az emberi egységnek, mert az észnek és szívnek egyaránt pontos irányt és rendeltetést jelöl ki, nélküle ellenben legjobb impulsióink összefüggéstelen állapotban maradnának s eredmény nélkül enyésznének el. Sajnos, hogy tevékenységünk személyes indoka és forrása ennek egoista jelleget kölcsönöz, a melyet altruistává csakis az összműködés nagyobb lendülete változtathat. Innét következik a gyakorlati osztály két elemre való különítése: a vállalkozók és a munkások rendjére, melyek közül az előbbi a személyiséget s az utóbbi a sociabilitást fejleszti ki. Másként kifejezve: az első osztály a concentrált erőt vagy a gazdagságot képviseli, míg a második a szétszórt erőt vagy a tömeget; az első a folytonosság, a második a solidaritás képviselője.

A nők morális gondviselése és a patriciusok (tőkepezesek) anyagi gondviselése kiegészítésre szorul; mert az első ama veszélynek van kitéve, hogy félreismeri az emberi lét anyagi feltételeit, a második pedig, hogy szem elől téveszti ugyanannak morális feltételeit. Ezért kell hozzájuk csatolni az általános Gondviselést vagy a proletariátust (munkásokat), melynek feladata leendő, hogy az előbbi kettőt, de sőt még a papi rendet is ellenőrizze. A mi működési körüket illeti, a női gondviselés a solidaritás és a folytonosság kellő felfogására képesít bennünket az által, hogy a család keblében intézi az elsőfokú spontán nevelést. A papi gondviselés a Nagy-Lény természetéről és rendeltetéséről világosít föl, a mennyiben feltárja előttünk a reális külső és emberi rend törvényeit. Az anyagi gondviselés a gyakorlati életbe vezet be bennünket. Eme hármas előkészítés vagyis a

nevelés összessége után következik az érettség, s vele egy másik életkorszak, a melynek főjellege a tevékenység. Ez egyedül mérvadó arra nézve, hogy az Emberiség minden érdemes szolgáját a subjectiv létre képessé tegye és érdemesítse az Emberiségbe való végleges bekebelezésre (*incorporatio*). A papság s a patriciatuſ tulajdonképen két osztályt képeznek, és pedig az elsőnek functiója általában a tanácsadás, s feladata az Emberiség szellemi kincsének megőrzése s továbbfejlesztése; míg a másodiknak functiója, a parancsolás s tiszte az anyagi kincsek és készletek fölött való rendelkezés. Emez utóbbi osztály szolgáltatja a többinek pénzeszközökkel való ellátását (*salaire*). más szóval kifejezve helyettesíti az anyagokat, miket az egyes sociális organumok elfogyasztanak, valamint a fentartásukra szolgáló készleteket és a kellő munkaeszközöket. Mert minden emberi tisztet ugy kell tekinteni, mint alapjában ingyenest (*gratuitus*), s a teljesített szolgálatok más jutalmat nem igényelnek mint az elégtételt, melyet teljesítésök okoz, s a hálaérzet, mely velök jár.

A társulásoknak három faja létezik, melyek a cökkenő intimitás és a növekvő terjedelem szerint osztályozva a következők: 1. a *család*, a legbensőbb és legszűkebb körű társaság, melyen a másik kettő alapja nyugszik, 2. az *állam* vagy *haza* (cité) bizonyos számú családok szövete, a melyben az összekötő kapcsot a szokásos együttműködés képezi; 3. az *egyház*, melyben a létező államok mind össze vannak kapcsolva a közös hit kötelékével, s melynek köre egyetemes. E három fajta társulás központjai sorban a következők: a nő, a patriciatuſ és a papi rend. A család, melynek okvetlenül mindenki eredeténél fogva tagja, valamely államhoz vagy hazához és az egyház kötelékéhez tartozik. A jelenleg létező államok legtöbbje tulságos nagy, mert hijával vannak a szükséges kapocsnak: a közös hitnek, a mely lehetővé tenné leszállítani terjedelmöket. A középkor e tekintetben tanulságos példával szolgál; ekkor ugyanis több nép önkénytes egyesületet képezett, a katholikus Nyugatot, melynek alapját a közös hit képezte, s melyet egy és ugyanazon papi rend igazgatott szellemileg, míg világi tekintetben e nemzetek függetlenek voltak egymástól s saját kormányaik alatt éltek. De midőn a religiosus kapocs lazulni kezdett, akkor vette kezdetét a világi hatalom concentrálása s ezzel egy időben a nyugati államok rendkívüli és abnormis kiterjeszkedése, a mely azonban a Positivismus általánosulásával bizonyára véget fog érhetni.

A morál vagy az egyéni ember tanulmánya synthetikusabb jellegű a többinél, a mennyiben bensőleg összefügg a gyakorlati élettel. Ebben mindennemű abstract tekintet egyesül és utmutató gyanánt szolgál a concret gondolkodásnak, más szóval a mindennapi életre való alkalmazásnak. A nagy szellemek minden korban sejtették a különböző tanulmányok közt létező eme kapcsolatot s egyformán művelték a geometriát és morált (a modern korban még Descartes, Pascal és Condoreet). A morál az egyetlen tudomány, a mely magában teljes, a mennyiben egyetlen lényegesebb szempontot sem hanyagol el, holott minden más tudomány ezt többé-kevésbé megteszi. Maga a sociologia, ámbár teljesebb mint a többi, nem öleli fel az egész emberi természetet. Az emberben csak az értelmet és a tevékenységet veszi szemügyre, de a nélkül hogy ezeket alárendelné az érzelemnek, a mely a sociológiában csak annyiban szerepel, hogy az impulsust adja a közéleti viszonyokban, vagy a módosításokat vizsgálja, melyet ezek az érzelmekben előidéznek. Az érzelmeknek sajátos törvényei egyesegyedül a morálban tárgyalatnak.

A mennyiben a társadalom tudomány a folytonosan reászorul a morál körébe tartozó ismeretekre, ennek eleget tehetünk a spontán megszerzett ismeretekkel, még mielőtt reátértünk volna a rendszeres tanulmányozásra. Mondottuk, hogy a tudomány sohasem egyéb, mint a józan észnek mintegy kiterjesztése s lényegileg új ismeretet nem teremt; csak általánosítja és coordinálja a józan ész nyújtotta empirikus észleleteket, ezeket consolidálja és kifejti. Ez különösen a morálra nézve áll, a mely, bár csak utolsó sorban rendszeresített, mindamellett folyton foglalkoztatta az elméket, különösen a nőket. Ezen spontán mivelésnek számos értékes észlelet és ismeret köszöni eredetét, miket csak azután lehetett igazában felhasználni, hogy a positiv szellem megállapította a morál tudományát. Ugyancsak emez empirikus ismeretek találtak alkalmazást a társas létre vonatkozó conceptiókban.

Az érzelmek két osztályra különülnek: személyes és társas hajlamokra. Ime ez ama tér, melynek rendszerezése és kifejítése képezi a morálnak mint tudománynak rendeltetését. Mindamellett hogy a theologia képtelen eredményyel megindítani a morál mint tudomány mivelését, kiváló figyelmet érdemel a nagy Szent Pálnak a természet és malaszt között való folytonos küzdelemre vonatkozó doctrinája, mint a mely először vázolta a morális problémát teljes összeségében. Ez az

egyetlen lényeges lépés, mely a morál-tudomány terén azon hosszú időközben, mely theocratikus kezdetétől egész positiv megállapításáig terjed, történt.

Az emberi terüészet positiv theoriáját Gall alapította meg, de ő sem szerkeszthette meg kellőleg, hizával lévén a sociológiának, a mely akkor még nem létezett. Gall két alapelvet mutatott ki, egy statikait és egy dynamikait, melyek e következők: 1. a felsőbb functiók, ugy az értelmiek mint az erkölcsiek nem egy egységes apparatust képeznek, hanem több egymástól független képességet és hajlamot; 2. ezeknek székhelye az agy. Theoriája, bár elégtelen, mindamellert elegendő mérvben megalapította lelki életünk decompositióját s kimutatta jóakaró hajlamaink létezését. Ezen alapon építette fel Comte az agy és a lélek végleges theoriáját.

Az agy functióinak positiv theoriája.

Elv.

10 hajlam vagy ösztön (Impulsio, Érzelem)	7 személyes (Egoismus)	Önfentartási ösztön	{ egyéni, vagy táplálkozási ösztön	(1)	
				faji	{ nemi ösztön
			{ anyai ösztön		(3)
		Tökéletesedési ösztön	{ rontás által vagy katonai ösztön	(4)	
			{ szerkesztés által vagy ipari ösztön	(5)	
		Gögg, vagy uralkodási hajlam	(6)		
		Hiuság vagy elismerést sóvárgó hajlam	(7)		
	3 társas (Altruismus)	Rajaszkodás	(8)		
		Tisztelet	(9)		
		Jóság (általános szeretet, emberség)	(10)		

Eszköz.

5 értelmi functio (Ész)	Conceptio	{ Passiv vagy	{ Concret (lényekre vonatkozó) <i>syntheticus</i>	(11)
				{ Contemplatio	{ Abstract (tüneményekre von.) <i>analyticus</i>
		{ Activ vagy	{ Inductiv (hasonlítás utján) <i>Generalisatio</i>		
				{ Meditatio	{ Deductiv (koordinálás utj.) <i>Systematisatio</i>
	Expressio	Kifejezés : mimikus, szóbeli, írásbeli közlekedés		

Eredmény.

3 gyakorlati tulajdonság (Jellem)	Törekvés	{ Bátorság (initiativa)	(16)
		{ Körültekintés (okosság)	(17)
	Szilárdság	— kitartás	(18)

A táplálkozási szervek, miket hajdan az értelmi és erkölcsi functiók székhelyének tekintettek, tényleg csak a hajlamokra folynak be. Az agy ama tájai, melyekben a gondolkodás és tevékenység székel, csakis oly célból vannak idegek közvetítésével összeköttetésben az érzékekkel és izmokkal, hogy észlelhessék és módosíthassák a külvilágot. Az érzelmi tájék ellenben nincs közvetlen viszonyban a külsővel, hanem csak az értelem és tevékenység közvetítésével; de igenis viszonyban vannak, külön e célra rendelt idegek segélyével, a táplálkozási szervekkel. Ebben áll a testnek (physique) befolyása a lélekre (moral).

Mindamellet, hogy az agyi functiók, mint általában az állati élet szervei intermittensek (fölváltva működnek s pihennek), az érzelmi életet úgy kell tekinteni mint megszakítatlanul működőt, csakugy mint a tengőéleti szerveket, melyekre vonatkozik. Ez ama tényen alapul, hogy az agy szervei, hasonlólag az érzéki szervekhez és a végtagokhoz, két symetrikus félből alakulnak össze, melyek különben érintkezők avagy különváltak, s' egyik fél működik, míg a másik nyugszik. Az érzelem ennél fogva megszakítás nélkül működésben van. Ugyan ily módon működik néha az ész is alvás közben, legalább a meditatio szerve, a mely független az érzékektől. Ez az eredete az álomnak, a mely nem egyéb mint futólagos téboly állapota, a meny nyiben ekkor a subjectiv impulsiók kerekednek felül rövid időre. Az álom mindig az uralkodó hajlam jellegét viseli magán. Az agy theoriája ennél fogva lehetségessé teszi az álmok helyes megfejtését, de sőt azok módosítását is remélhetjük ez uton.

Az agyi functiók osztályozása a csökkenő általánosság elve szerint történik. Az ösztönök általánossága fogy azon mértékben a mint nemesebbekké és kevésbé energikusokká lesznek. Erre nézve az állati élet hierarchiája teljes objectiv bizonyítékot szolgáltat. Az állatvilág utolsó lépcsőfokozatain egyesegyedül az önfentartási ösztönt találjuk, melyhez kissé magasabb fokon a nemi ösztön járul. Ehhez az emelkedettebb lényeknél folytonosan újabb és újabb, még pedig előbb személyes, majd társas ösztönök csatlakoznak, a táblázatban feltüntetett sorrendben, egészen az emberig. Már az emlősök és madarak valamennyi functióval el vannak látva s köztünk s köztük egyedül fokbeli különbség van.

Azonban a lélek positiv theoriája kimutatható akkor is, ha egyedül az emberi nemre vagyunk tekintettel, s különösebben az értelmi

functióké, bár ez kényesebb feladat. Így például a tapasztalatból ismert tény, hogy a *contemplatio* szerve jobban van kifejlődve a nőnél, a *meditatio*é ellenben a férfunál. Viszont a *meditatio* két ágazata közül az *inductio* inkább a nő sajátja, a *deductio* pedig a férfié. — Első tekintetre úgy látszik, mintha az anyai ösztön inkább az altruistikus hajlamok sorába volna osztályozandó. Azonban alaposabb vizsgálatkor úgy találjuk, hogy helyes az osztályozás; mert ismeretes, hogy megvan az alsóbbrendű állatoknál is. Azután elég egy kevésbé *sympathikus* nőt szemügyre venni: a gyermeket olybá veszi, mint egy személyes tulajdont vagy pedig mint oly tárgyat, melyen felsőbbségét vagy kapzsiságát gyakorolhatja. Nem ismeretlen senki előtt, hogy az ókorban eladták vagy pedig kitették s meg is ölték a gyermekeket. Másrésről azonban tény, hogy emez ösztön *sympathikus* visszahatást enged meg, melyeket a civilizáció még hova-tovább jobban fejleszt; de ugyanezt lehetne felhozni a nemi ösztönre vagy bármely másra vonatkozólag. Mindeme viszonthatások megkönnyítik a nagy emberi problémát, mely abban áll, hogy az *egoismus* alárendelendő az *altruismus*nak; de önön magában is megvan az előbbinek létjogosultsága, főltéve hogy *sociálissá* lett, azaz, hogy a személyi hajlamok a köz javára hozatnak működéséb.

Az emlékező tehetség az itélő- s a képzelőerő, melyeket eddig egyszerű functióknak tekintettek, valójában inkább az értelmi szervezett eredményei. Az egyszerű megfigyelés meggyőzhet arról, hogy pl. bármely ítélet mind az öt értelmi functió szükséges közremunkálása mellett jön létre épúgy mint a képzelő- és emlékező tehetségek valamely *actusa*. Ellenben a nyelvezet a különálló értelmi functió minden jellegével bir. Midőn ugyanis nem az agy szabályozza ezen szerv működését, olyankor legfőlebb badar fecsegés jó létre, melyet csak az ész segítsége változtat összefüggő beszéddé. Más oldalról meg eme szerv gyengesége vagy atoniája megakadályozza sokszor a legjobban kidolgozott gondolatok közlését. A nyelvezet az állatokban is létezik s csak néha vannak ezek a hang-műszer hijával; mert az állatfajok kivétel nélkül megértik egymást, csak a kifejezés *physikai* eszközei tökéletlenek némelykor. A civilizált népek nyelve, igaz, fölötte szövevényes szerkezetű, de ennek alapja is ugyanabban az agyi szervben található fel, mely mesterséges jelek teremtésére képesít és készít bennünket.

Az agyi functiók táblázata még arra is használható, hogy

kutassuk, hogy felebarátaink úgy mint a saját magunk cselekedeteit minő érzelmek és gondolatok sugalták. Az agy ilyenformán nyílt könyvvé válik, melyben némi fáradtsággal olvashatunk, bár miként iparkodnék is a tettetés félrevezetni a figyelmet. Nem szabad azonban szem elől téveszteni, hogy az ész és erkölcs, mint eredmény, legtöbbször több egyszerű functió összemunkálásából ered; az agyi functiók táblázata tehát csak elemeit nyújtja emez analysisnek. Így például az irigység nem egyéb mint a romboló ösztön combinatioja a többi öt személyes ösztön valamelyikével, az egyéni felsőbbség-hiány deprimáló érzetének befolyása alatt. A táblázat egyedül az agyi szervek számára és megközelítő helyzetére ad felvilágosítást az objektív kutatás majd később ezek alkotását is felderíti. De tökéletlen állapotában is e táblázat elegendő arra, hogy a szervek szomszédsága és érintkezése folytán támadt kölcsönhatásokat megmagyarázza, ilyen pl. a nemi és rontó ösztönök egymásra való hatása. Az agyi functiók táblázatának fő alkalmazása abban áll, hogy a sociabilitást diadalra segíti a személyi érdek fölött. A három gyakorlati (jellemi) tulajdon cselekvésre vágyik, az öt értelmi functió pedig segítségére van a három jóakaró és a hét személyi ösztönnek. Az ész nem téveszti el hivatását, mihelyt a személyi érdek, mely különben irány hijával van, alárendeli magát a társas hajlamoknak. Ilyenformán létrejövén a harmonia az érzelem és az ész között, a tevékenység annak az impulciónak engedelmeskedik, a mely tágabb teret nyit neki a cselekvésre. A Positivismus szent formulája (szeretet az elvünk és rend az alap, a haladás célunk) kifejezésre juttatja ama három érintkező szerv harmoniáját, melyek az emberi természet három oldalát külön-külön összefoglalják (a 10., 14. és 18. számú functiók).

B) A cultus.

1. A cultusról általában.

Nem imádjuk az Emberiséget, mint régebben az Istenséget szokás volt, a végből, hogy magasztaló epithetonokkal halmozzuk el, hanem igenis, hogy jobban szolgálhassuk a Nagy-Lényt, megjavulván magunk is. Mindig szem előtt kell tartani a cultus eme rendeltetését, különben a mysticismusba tévednénk, azaz t. i. kizárólag az érzel-

mekhez ragaszkodnánk és mellőznők a cselekedeteket, melyeket azoknak elő kell idézniök s a melyek a lényeket képezik. A kultus rendeltetése a dogmát a régime-mel összekapcsolni és mindkettőt eszményíteni. Az elsőt kiegészíti és összegezi az által, hogy imposánssabbá és familiarisabbá teszi az Emberiség eszméjét; mint a régime típusa arra törekszik, hogy érzelmeinket javítsa, hatáskörébe vonván az emberi élet három fokozatát, az egyéni, a családi és a társas életet. A kultus két oldala, az értelmi és erkölcsi, vagy a theoretikus és praktikus bensőleg összefügg, ámbár épen combinatiójok az egyetlen nehézség, melyet a positivista kultus megteremtésének utjában áll; a mennyiben két oldalt a mysticismus és empirismus zátonya fenyegeti, a szerint a mint az általánosítás vagy abstractio tulságos vagy hiányos mértékben van meg.

A positivista kultus rendeltetését abban összegezhethük, hogy a subjectiv életet helyes módon instituálja. A Nagy-Lény sokkal több holtból és még születendő személyből áll, mintsem élőből; hogy tehát a Nagy-Lényről kellő fogalmat nyerjünk e végből a kultusnak a subjectiv életet kell kifejteni, még pedig oly képek segítségével, melyek alkalmasak érzelmeinket ápolni. A subjectiv élet ugy magános körben mint nyilvánosan való kifejlődése nagyon lehetséges, csak szemügyre kell venni, hogy mi történt az emberiség hosszú előkészítő stádiumaiban. Köztudomásu dolog, hogy ekkor a lelkeken bizonyos képzeleti lények uralkodtak, a miknek valóságot, reális létet tulajdonítottak. Az emberek összesége nem hitt ugyanazon bizonyos subjectiv lényekben, ellenkezőleg az emberiség egy része mindig elvetette és nevetségesnek találta a másik rész hitét, de annál jobban ragaszkodott a magáéhoz. Más oldalról bizonyos az is, hogy az ész legfőbb tulajdona: alája rendelni a subjectiv conceptiókat az objectiv világnak a végből, hogy belső, észbeli operatióink képesek legyenek elég hü képét nyújtani a külvilágnak. Azonban emez eredmény csak az emberiség fejlett, érett korában lett elérve, melyhez mindinkább közeledünk. De nem hogy elhanyagolnók azért a subjectiv életet, inkább annál jobban iparkodjunk kifejteni, a nélkül azonban, hogy az ellenkező végletbe esnénk, azaz hogy a belsőnek tulsulyt engednénk a külső fölött. Az egyetlen különbség az új és a régi subjectivitás között abban áll, hogy amaz teljes mérvben érzi és vallja magát subjectivnak, a vallásos contemplatiók bensőnkben mennek végbe, holott elődeink külről is iparkodtak azt szemlélni, ami csakis belse-

jükben létezett. Eme különbség kifejezését találja az ellentétes fogásban, mely a főbb értelmi functiók dolgában a régi és az új doctrina közt létezik. A mi nézetünk szerint a contemplatio könnyebb, miután abban értelmünk ugyszólván passiv marad, és csak anyagot szolgáltat a meditációnak. A régieknek a meditatio tetszett könnyebbnek s arra szolgált, hogy contemplálni segítsen bizonyos megfoghatatlan chimerikus lényeket, melyek objective seholsem léteztek.

A kultus és a régime közti különbség abban áll, hogy az első inkább a subjectiv étellel, míg a második az objectiv étellel foglalkozik, de egyik sem kizárólag. Ebből foly a kultus felsőbbsege is, mert a subjectivitás magasan fölötte áll az objectivitásnak az emberi lét összeségében. A subjectiv élet alaptörvénye, hogy mindig alá kell rendelni azt az objectiv életnek. A külvilág sohasem szünik meg szabályozni a belsőt, s ugyanezt táplálni és tevékenységre serkenteni. Még legfantasztikusabb conceptióink sem tesznek kivételt e szabály alól, miután elemeiket a külső világban meritjük, követvén ebben Aristoteles fentebb idézett törvényét. A mesterséges rend mindig csak tökéletesbítheti a természetes rendet, kifejtvén és bővítvén ezt; tehát itt is mint egyebütt szabadságunk az önkénytes alárendelés eredménye. Hogy e szabályt a subjectiv életre is kiterjeszthessük, vizsgáljuk emez új szempontból a természetes rend mibenlétét, mert ez utóbbinak minden törvénye nem lel alkalmazást a subjectiv életben. Hogy erről meggyőződjunk, egy egyszerű és speciális esetet kell felvenni, azt pl., midőn egy kedves távollevő lény képét akarjuk felidézni, ugyszólván feleleveníteni. Az ekkép nyert ismereteket azután kiterjeszthetjük később a társas typosok tiszteletének (sociolatriának) egyéb eseteire.

Az ideális lét, melyet a subjectiv cultus teremt, egyszerű megnyújtását (folytatását) képezi az objectiv létnek, mégis némi módosításokkal; ezek abban állnak, hogy elhanyagoljuk az alsóbb rendű törvényeket, hogy annál jobban érvényesülhessenek a felsőbb törvények; míg az objectiv életben a külső rend uralkodása közvetlen és folytonos, addig a subjectiv életben e rend passiv marad: kedves halottaink nincsenek többé alávetve a physikai és élettörvényeknek, hanem egyedül a sociális és morális törvényeknek. Az ő létök, mely kizárólag értelmi és érzelmi természetű, egyes-egyedül képekben áll, melyek irányukban táplált érzelmeinket élesztik. A belső felidézés (evocatio) szigoruan követi az észtörvényeket, melyeket a dogmában előadtunk.

Igy a felidézés mindig az utolsó objectiv benyomásokra vonatkozik, miket a szeretett lény reánk hagyott, különösen az életkorra vonatkozólag; innét van, hogy a holtakat nem képzelhetjük idősebbeknek annál, mint a minőknek utoljára láttuk. Az objectiv és a subjectiv lét közti ellentét főleg abban nyilvánul, hogy míg az első a physikai törvényeknek van alávetve, a második ezek befolyását csak a morális törvények közvetítésével érzi meg, míg az érzelmi törvények mindkettőt egyiránt illetik. A morális törvények tulnyomó uralmát a subjectiv életben érezték és kifejezték a nagy költők a legrégebb időktől fogva; innét magyarázható, hogy nem haboztak az anyagi élet feltételeit megmásítani, például hőseiket megsebezhetlenné tenni, míg a sociális és morális élet főbb törvényeit mindig tiszteletben tartották.

Hogy megkönnyítsük a szeretett lények belső (agy) evocatióját gondosan megtartandjuk a külső viszonyokat és körülményeket, mert csak így elevenedik meg igazán ama lények képe. Nevezetesen előbb meg kell állapítani a külső környezetet (az élettelen tárgyakat) s erre helyezni az élő képet. Mindenek előtt tehát a helyet körvonalozzuk, majd a tartást vagy az ülőhelyet s végül a ruházatot. A kép ez által oly tiszta és erőteljessé alakulhat, hogy túlhalad minden várákozást s más uton meg nem lenne közelíthető. Az ily fajta constructiók némileg hozzávethetők a tudományos miveletekhez, minők pl. az astronomiai praevisiók hosszabb időre stb. Ami a subjectiv életre vonatkozó tevékenységünket illeti, ez abban áll, hogy inkább elvonás mintsem hozzáadás útján járulunk hozzá az idealizáláshoz; azaz, hogy el kell felednünk holtaink esetleges fogyatkozásait s csak jó tulajdonságaikra emlékeznünk; még ez utóbbiakat sem kell nagyítani vagy legalább nem a lényegesebb vonásokat. Mert az idealisatio legfőlebb csak javíthatja a valóságot némileg, különben pedig ragaszkodják ahhoz, csakis ily módon compensálódik némileg az ideális kép csekélyebb tisztasága és élénksége. A mysticismus és az empirismus ama két véglet, melybe esünk, ha szem elől tévesztjük a valót, vagy tulságosan ragaszkodunk hozzá. Dante előre sejtette az imént vázolt eljárást, hogy a hibáktól elvonatkozzunk, ama szép fictióban, midőn a boldogság állapotára való előkészüléskép meghagyja, hogy a Feledés folyamából kell inni, azután pedig az Eunoé vizéből, mely utóbbi csak a jó tulajdonok emlékét őrzi meg.

A subjectiv élet igazi theoriája abban áll, hogy meghagyjuk a

külvilágot módosítás nélkül s erőfeszítéseinket az emberi rendre irányozzuk. Halottaink felszabadultak az anyagi és szerves élet szükségletei alól, de nem szünnek meg szeretni és gondolkodni, bennünk és általunk. A Positivismus megszilárdítja és tökéletesíti a halhatatlanságot; objectivból, a milyen eddig volt, subjectivvé változtatja. Szintugy tisztázza az imádság intézményét, a melynek szabályos gyakorlata minden kultusnak lényeges feltételét képezi. A theologikus ima könyörgésekből áll, még pedig minden theologismus egoista jellemének megfelelőleg, többnyire anyagi előnyök kéréséből. Nálunk az ima az egész élet ideálja, mert midőn imádkozunk, egyszerre szeretünk, gondolkodunk, sőt cselekszünk: a kifejezés maga is a tevékenységnek egy neme lévén. Az emberi élet mindhárom főágazata egyesül tehát emez ömlengésekben, melyekben a hála és a szeretet nyilvánul az Emberiség és ennek méltó képviselői iránt. Mindamellet sem akadályoz abban, hogy kérjünk, feltéve, hogy csupán nemes haladásért esedezzünk: így kérés tárgya lehet, hogy gyengédebbé, tisztelőbbé és bátrabbá legyünk, felismervén e részbeli hiányainkat, ami a javulás legelső feltétele. Szintugy kívánhatjuk, hogy értelmebbek legyünk s helyesebben gondolkodjunk; mig gazdagságért vagy hatalomért könyörögni, époly alacsony, mint a milyen absurdum. Összes erőlködésünk egyszóval oda irányuljon, hogy az emberi rendet javítsuk, mint a mely nemesebb is és módosíthatóbb is.

Az imában két részt kell megkülönböztetni, az egyik passiv és a multa vonatkozik, a másik activ és a jövőt illeti, a kettőt a jelen kapcsolja össze. Az ima akár magán, akár nyilvános jellegű, megemlékezésen kezdődik, ez előkészíti, a képek és jelek combinatioja által, az effusiót és végül evocatio fejezi be. A kultus visszahatása tökéletesedésünkre két alakban nyilvánul: morális, majd értelmi befolyása által. A mi az elsőt illeti, emlékezzünk vissza, hogy a kultus gyakorlatot képez s mint ilyen a dogmában előadott törvény alá esik. Eme tulajdonság különösen észrevehető lesz, midőn az ima szóbelivé lesz (hallgatag, elmeiből), mert ugyanazon izmokat használjuk hang és gestus általi kifejezésre, akár a valóságos cselekvésre. Így tehát érzelmeink mindenki fejezése azokat tökéletesíteni is törekszik, csak úgy mint a cselekmény. Mindamellet hiba lenne összetéveszteni e két fajta morális reactiót: a cselekedeteknek mindig több értéke lesz mint az egyszerű ömlengéseknek, még pedig ugy a külső hatásra, mint a belső javulásra nézve. Azonban a jó cselekmények után semmi sem

képes jobban tökéletesíteni érzelmeinket mint ezek kellő kifejezése; annál is inkább, mert ez utóbbi inkább hatalmunkban van és nem kíván oly sok feltételt, gazdagságot, befolyást stb. mint a jó cselekedetek végrehajtása.

A mi a kultus értelmi visszahatását illeti, két esetet kell megkülönböztetni, a szerint a mint a hatás esztetikai vagy szorosabb értelemben tudományos. A mi az elsőt illeti, a kultus hatékonysága közvetlen és nyilvánvaló, első sorban a költészetre, majd a zenére és a formai művészetek: a festészetre, szobrászatra és építészetre iránt. A poézis a kultus lelke, mint a tudomány a dogmái és az ipar a régiméi. Minden egyes ima, a positivistákra nézve, művészeti alkotássá lesz, miután legjobb érzelmeinket fejezi ki. Mindenki belső kultusa érdekében költővé lesz némileg; bár a formulák szükségkép állandókká alakulnak, mégis az ima bizonyos spontán jelleget tart meg összeállításában, különben félő, hogy hatástalan marad. Eme költői eredetiség később jobban fog kifejlődni, a midőn a jobb nevelés hatása alatt mindenki eltulajdoníthatja az alaki művészeteket. Szabadságában állandó mindenkinél, a magán és nyilvános kultust az Emberiség költészeti tárházából vett idézetekkel kiegészíteni; mert a költők minden időben az emberi természet hangadó érzelmeit juttatták kifejezésre, s ezért a belőlök vett idézetek mindig bizonyos fokú hasonlatosságot mutatnak saját kedély hullámzásunkkal. Az ilyeténkép kölcsönvett passusok, a mellett, hogy a kifejezés tekintetében tökétesebbek s némileg a személyes rokonszenv eredményei, még megszilárdítják érzelmeinket az összhang folytán, mely köztünk s a szerző közt egyrésztől, s másrésztől a nemzedékek hosszú sora közt létrejön, melyek ugyanazon műben gyönyörködtek. Megjegyzendő mégis, hogy e segédeszközök alkalmazása csak másodrendű fontossággal bír, bár szerepe a körülmények szerint változó.

A mi a kultus tudományos befolyását illeti, könnyen azon téves hit kaphatna lábra, hogy a positivisták papságnak majdan két osztályra kell elválnia, melyek közül az egyik tanítaná a dogmát, a másik pedig a költészetet fejlesztené. Azonban a tudósok és költők ilyetén különválása csak a modern anarchia eredménye, Normális időben és állapotban a theoretikus mivelődés egységes és oszthatatlan s csak a gyakorlati munkák kívánják a specializációt. Visszamenve a historiában úgy találjuk, hogy a cultura egysége csakugyan létezett a régi theocratiákban; ekkor ugyanis a tudósok (orvosok és bírások)

és a költők is a papi osztályból teltek ki, és mikor a költők kiváltak a papi kötelékből (Hesiod és Homér) ekkor, kezdődött a költői osztály hanyatlása, a mennyiben a tömeg elismeréstől vagy épen egyes pártfogók tetszésétől függtek. Alapjában a költői és tudományos tehetség lényegileg nem különbözik egymástól és csak a társadalmi feltételektől függ, hogy melyik felé fordulnak a szellemek egy bizonyos korban. A különbség a kettő között abban áll, hogy a philosophikus (tudományos) tiszt folytonos, míg a költői megszakításoknak van kitéve. Egyedül a nagy költőknek van társadalmi hatékonyságuk, s a művészet általában nem tűri meg a középszerűséget; míg a tudósok, ha mindjárt középszerűek is, hasznosíthatók, föltéve, hogy becsületesek, józan ítélettel és morális bátorsággal bírnak. Mindebből következik, hogy fölösleges külön osztályt alakítani a költészet művelésére, a papi osztály tagjai, philosophicus tisztük mellett, elvállalják a szükséges poétikus termékek előállítását s e feladatban a nők és a proletárok is kezökre járnak. Csakis a speciális formai művészetek, melyek csak hosszú gyakorlat által sajátíthatók el, igényelnek majd néhány szakbeli mester fentartását; ezek vagy a papi osztály tagjai lesznek vagy egyszerűen évdijasok.

A kultus tudományos visszahatása abban áll, hogy kifejlésre juttatja mindenütt az universalis logikát, a mely a jelek, a képek, és érzelmek együttműködésén épül fel. Az érzelmek logikája közvetlenebb és erőteljesebb mint a másik kettő, de eszközei nagyon is gyengék s nem elég hajlékonyak. A jelek logikája némileg segít a hiányon, de a jelek csak igen lazán függenek össze eszméinkkel. Hogy tehát a logika kellőleg megalakuljon, erre a képek okvetlenül szükségeseek. Ámde épen a képek tekintetében fejtí ki a kultus teljes hatékonyságát, a mint már fentebb mondatott. A positiv kultus fő tudományos eredménye eunélfogva nem annyira a doctrinát illeti, mint inkább és főleg a methodust. De ez utóbbinak magában véve mindig nagyobb lesz az értéke mint az elsőnek, és a logika mindenha föltötte áll a tulajdonképeni tudománynak, még pedig úgy a nagy tömeg tekintetében, mint a papi osztályra nézve. A kultus magános- és nyilvánosra oszlik, az első a nőhöz fordul, a második az Emberiséget illeti.

2. A magán-kultus.

Ez két részre oszlik: a személyes és házi kultusra, melyek közül az első az őrangyalokra s a másik a kilencz sociális szentségre vonatkozik. Valamint a nyilvános kultus a magán-kultuson alapul, ép úgy, a házi kultus a személyes kultusban leli alapját; mert csak ez utóbbi képes eléggé kifejleszteni és megszokottakká tenni az őszintén átérzett emótiókat, melyek nélkül úgy a házi kultus tényei, valamint a nyilvános ünnepélyek hatás és eredmény nélkül maradnának s csupán formaisággá lapulnának. A sociolatria ilyenformán természetes progressióban halad az egyszerűből az összetett manifestatiók felé.

A benső kultus az Emberiség ama kiváló személyesítéseinek mindennapi imadásából áll, melyeket magánéletünkben ismerni tanulunk. A Nagy-Lény egész léte a szeretetre lévén alapítva, annak legjobb képviselője, úgy mint segédje a nő. A művészet sohasem fogja tudni máskép ábrázolni az Emberiséget, mint egy nő alakjában. A nő morális gondviselése nemcsak a férfi-nemre gyakorolt collectiv hatásban nyilvánul, hanem főleg ama személyes befolyás révén hat, melyet minden tiszteletre méltó nő családjára gyakorol; a családban veszi kezdetét és ott érezteti üdvös hatását a morális gondviselés főleg abban, hogy megóv az erkölesi romlástól, mely úgy a gyakorlati mint a theoretikus életben fenyeget bennünket. Ezért van, hogy a család körén belül tanuljuk igazán a nőt ismerni és becsülni. Minden ember talál ilyformán körülötte néhány őrangyalt, kinek tisztelete és imádása jobba és boldogabbá tesz bennünket, túlsúlyra segítvén fokonként bennünk az altruismust az egoismus felett. Minden őrangyal patrónus és utázandó minta gyanánt szolgál.

Az őrangyalok három fő típusa: az anya, a hitves és a leány; ezek a jóakaró hajlamoknak felelnek meg, t. i. a tiszteletnek, a ragaszkodásnak és a jóságnak; összeségök az emberi folytonosság három módját képviseli: a múltat, a jelent és a jövőt, szintúgy a solidaritás három fokát is, melyek a fölebbvalók, az egyenlők és az alárendeltekkel kötnek össze. A vezérszerep ezek közül természetesen az anyát illeti meg. A mi a nők belső kultusát illeti, ebben a hitves és leány helyét a férj és fiu foglalja el, az anya típusa közös lévén mindkét nemnél. E fő típusok mellé még mások is járulhatnak, viszont a hiányzók helyetteseikkel pótolhatók. Lehetséges ilyenformán egész

subjectiv családot alkotni, mikor a valóságos család vagy idejekorán megszűnt, vagy bármi tekintetben kifogás alá esik.

A belső kultus három imát kíván naponkint. Az első, a reggeli arra készít elő, hogy az egész napon át erőnket jól és jóra használjuk fel; ez a házi oltár előtt végzendő. A második a hálát fejezi ki, melylyel az oltalomért tartozunk s este az ágyban teljesítendő. A harmadik a gyakorlati élet praecupatióitól von el rövid ideig s időpontja a viszonyok szerint változhatik, bár minden esetben következetesen ugyanazon időben végzendő. Mindhárom ima összes tartama mintegy két órára teendő; ennél több időt vonnak el rendszeren a felületes, sőt káros olvasmányok a legtöbb embertől.

A házi kultus átmenetet képez a házi és nyilvános kultus között s abban áll, hogy a magánélet minden phasisát mintegy megszenteljük a mennyiben mindegyiket a nyilvános étellel hozzuk összeköttetésbe. A kilencz társadalmi szentség névszerint a következő: a *bemutatás* (presentatió), a *beavatás* (initiatió), az *életbelépés* (admissió), a *rendeltetés megállapítása* (destinatió), a *házasság*, az *érettség*, a *visszavonulás* (retraite), az *átalakulás* (halál) s a *bekebelezés* (incorporatió). Lássuk ezeket egyenként rövideden.

Az első szentség minden egyes születést ünnepel meg, úgy mint ez a megelőző vallásokban is szokás volt. A szülők bemutatják az újszülöttet a papnak s előtte fogadalmat tesznek, hogy kelleleg előkészítik az Emberiség szolgálatára. Bemutatják a kkomákat is, akik kötelezik magokat, hogy szükség esetében pártfogásuk alá veszik a gyermeket; ugyanezt teszik a tanuk is. A második szentség, az initiatió az első lépést jelzi a nyilvános életben, midőn a gyermek nevelése 14 éves korában az anya kezéből ki azt eddig vezette, átmegy a papság kezébe. Hét évvel később, 21 éves korában a harmadik szentségben részesül a fiatal ember: az admissióban ettől fogva szabadon szolgálhatja az Emberiséget, melytől eddig mindent kapott. Életpályáját azonban még nem választja ekkor véglegesen, ezt csak 28 éves korában, a destinatio szentsége alkalmával teszi. Eme szentség a megelőzőtt vallásokban is létezett, de csak a magas functiók látattak el vele, ilyen volt pl. a papi ordinatio és a királyok felkenetése. A Positivismus ellenben társadalmilag instituálja az összes hasznos foglalkozásokat, tekintet nélkül arra, hogy nyilvánosak-e vagy magános jellegűek. A házasság szentsége idősorban a destinatio után következik, tehát rendes körülmények között a férfi csak huszonnyolczadik

évének betöltése után fog családot alapítani. A nőknél az admissió és destináció szentsége egybeesik, rendeltetésök legtöbb esetben ismeretes lévén; férjhez fognak mehetni 21-ik évökben. E korhatár mindkét félre nézve legjobban biztosítja a kellő harmoniát. Az alsó korhatárt nyomósabb ok nélkül, nem is czélszerű még, lejjebb szállítani. A mi a felső korhatárt illeti, ezt bajos megállapítani, de normális állapotban férfiak a 35-ik életév után és nők a 28-ik éven túl csak ritkán fognak a házassági kötelékbe lépni.

Az ötödik szentség, az érettség, azon korban adatik (42-ik életév), midőn az ember szervileg teljes kifejlésre jutott és társadalmi készsége tetőpontját érte. Ez is kizárólag a férfinemnek van fentartva. Ettől fogva a visszavonulás koráig vagyis 21 éven át, az ember objectív életének második korszakát tölti, a mely véglegesen döntő fontosságú a subjectív halhatatlanságra nézve. E korban érvényesül minden embernek teljes felelőssége, magán- és nyilvános életének minden cselekedetéért. A visszavonulás szentsége (63 éves korban) egyike a legfontosabbaknak, amennyiben egy utolsó lényeges szolgálatot teljesít minden egyes társadalmi functionárius, t. i. átadja tisztét — legyen az akár világi, akár szellemi — utódjának, egyenes felelősségével beleegyezése mellett s ezentúl csak a tanácsadás funkcióját végzendő. A hatodik szentség, a transformatió (halál) alkalmával a papság appreciálja a befejezést nyert életet s ha méltó volt reá, kilátásba helyezi a végleges incorporatiót. két évvel később, midőn a szenvedélyek és gyűlölet csillapodtak, de az okmányi és egyéb adatok még léteznek, a papság kimondja ünnepélyes ítélet nyomán az incorporatiót. A földi maradékok ekkor a köztemetőből az Emberiség temploma körül elterülő szentelt berekben helyeztetnek el. Itt a sirok felirattal, mellképpel vagy szoborral diszítettnek, az elhunyt érdemei szerint. A méltatlan élet is elveendi jutalmát, a mennyiben az illető tetemei az elkárhozottak sirmezejébe vitetnek a kivégzettek, öngyilkosok és párbajban elesettek közé.

A mi a nőket illeti, kik nem vesznek részt a nyilvános életben, ezek amaz egyénekkal együtt fognak dicsőíttetni, kiknek képzéséhez és tökéletesítéséhez hozzájárultak. Bármelyike e szentségeknek minden törvényes kényszer nélkül tisztán facultatív jellemű, s egyedül morális kötelesség gyanánt szerepelnek. Hogy e jellegök megőriztethessék, a főbekkel párhuzamosan világi vagy polgári ceremóniák fognak életbe lépni. Így pl. érvényben marad a polgári

házasság, mely mindig megelőzi a vallásos czeremóniát s e nélkül is teljes érvénynyel bír. A Positivismus vallási szabályai mindenkor önkénytesen és szabadon fognak követtetni s jutalmukat egyedül az öntudatlan s a közvélemény elismerésében találандják.

3. Nyilvános kultus.

A positivista közünnepélyek ellen amaz ellenvetést hozták fel, hogy azok az önimádás egy faját képezik, miután egy olyan lényt illetnek, a mely azonos az imádókkal. Ámde a Nagy-Lény szükségkép subjectiv természetű lévén, azok, kik tisztelettel és hálával járulnak elébe, épen nem bizonyosak abban, hogy egykor beléolvadnak-e, miután ez egész életpályájuktól függ s az utódok megbíralása alá esik. Tehát nem hogy a gógöt legyeznék, a közünnepélyek inkább az alázatosságot fejlesztik. Mert bármi nagyfokuak legyenek is collectiv erő kifejtéseink, nem leszünk képesek visszaadni a Nagy-Lénynek legfőlebb csak egy részét annak, mit tőle vettünk.

A mi a kultus színhelyéül szolgáló templomokat illeti, korai volna azok alakját már most körülírni akarni. Az építészet, a művészetek legkevésbébbé aesthetikus, legtechnikusabb fajtája, s az új synthesis szelleme csak később fogja azt áthatni. Az egyetlen utmutatás, melyet már most adni lehet az, hogy a templomok az élite-sirok közepette foglalnak majd helyet. A mi pedig az épületek irányását illeti, azok tengelye a Positivismus egyetemes érvényességéhez képest, a Religio központja felé lesz irányozva, azaz Páris felé. A belső berendezésre nézve csak annyi mondható, hogy a fő szentély a kiválólag szentéletű nők részére lesz fönntartva, a végből, hogy az Emberiség papjai mindig annak legméltóbb képviselőitől legyenek környezve.

Az Emberiség jelképes alakja, festészetben úgy mint szobrászati műben, egy körülbelül 30 éves nőt ábrázol, ki fiát karjaiban tartja; és pedig a szobrok inkább állandó képmásokra lesznek használandók, melyek a templomban, a szószék mögött foglalandnak helyet; a festett képek pedig az ünnepélyes körmenetekben szereplő zászlókra fognak alkalmaztatni. Ezek egyik lapja fehér s ezen lesz a kép, másik oldala zöld, melyen a politikai formula: «Rend és Haladás» lesz látható. A mi a vallásos actust kísérő karakteristikus jelet illeti, ez abban áll, hogy a religiosus formula (A Szeretet mint elv és a Rend mint

alap, a Haladás mint cél) elmondása közben kezünket egymásután a szeretet (jóság), a rend (deductiv meditatio) és a haladás (kitartás) agyi szerveinek székhelyére helyezzük. Az első kettő határos s a harmadik is közel lévén, a gestus egy folytatásban is lesz végezhető (a kéznek a fejtetőtől előre a homlok felső részéhez vonásával). E jel szükség szerint az idézett functióknak az agyi táblázatban közölt számának elsorolására (10, 14, 18) lesz reducálható.

A abstract kultus mibenléte kitűnik az túloldali táblázatból és rendeltetése az, hogy, mint az egyéni és házi kultus tették, jobban megértesse és teljesíteni segítse a megfelelő létkört. E szerint feladata lesz idealisálni a fő alapvető kötelékeket, milyenek: az Emberiség, a házasság, az atyaság, a fiúi viszony (filiation), a testvériség, a gazdai viszony (domesticité); majd a lényeges előkészületi stadiumokat, melyek a következők: a fetisizmus, a polytheismus és a monotheismus; végre a normális functiókat, melyek a társadalom életét alkotják, minők: a nő, a papság, a patriciatus, a proletariatus. Ez ünnepélyek kitöltik az évet, mindegyik egy hónapot jellemezvén. A positivista év 13 hónapból áll, a hónap 28 nappól; ehhez járúl még egy, a holtak emlékének szentelt nap. A napok nevei megtartják az abstract naptárban nevüket, mert a fetiszitikus, polytheisticus és monotheistikus mult emléket őrzik meg.¹ Hogy teljes szabályosság érethessék el, szükséges hogy a hét minden napja változhatatlan helyet foglaljon el, azaz, hogy ha pl. az új aerában az évet hétfői napon kezdjük, ezentúl mindig így kezdődjék az év s a dátum mindig változatlanul a hét ugyanarra a napjára essék. Ezt úgy érhetjük el, hogy ha a pótnapnak (a holtak emlékére szentelt napnak) nem adunk külön nevet s ugyanúgy a szökő évek fölös napját is név nélkül hagyjuk. A naptár ez által örökös jelleget nyert. (Lásd a túlsó lapon s a mellékleten.)

A mi az abstract naptárnak hetek szerint való felosztását illeti, a következők jegyzendők meg. Az év mindig az Emberiség ünnepével kezdődik; az első hóba eső négy hét a társadalmi kötelék különböző fokainak ünneplésére van szentelve a csökkenő kiterjedés és a növekvő intimitás szabálya szerint; ezek: 1-ör a vallási kötelék, a mely egyedül általános; 2-or a történelmi, a mely a régebben fennállt politikai

¹ Eme szabály természetesen a román nyelvek (s az angol s némileg a német) nevekre vonatkozik. Így volt: Lunae dies, Martis, Mercurii, Jovis, Veneris, Saturnii dies és a Domini ☿ előbb Solis dies).

Az Emberiség abstract kultusa.

(Az év 13 hónapra, s a hónap négy hétre, 28 nappal, oszlik).

Alap-kötelezések	{	1-ső hónap. Az Emberiség	{	a vallási	} egyesülés heti ünnepe.		
				a történelmi			
				a politikai a községi			
		2-ik hónap. A házasság	{	a teljes.	}		
				a szüz.			
				az egyenetlen. a subjectiv.			
3-ik hónap. Az Atyaság	{	a teljes	{ természetes.	} mesterséges.			
		a nem teljes	{ szellemi.		} világi.		
4-ik hónap. A Fiuság (filiatio)		Az előbbivel azonos felosztás.					
5-ik hónap. A Testvériség		Ugyanaz.					
6-ik hónap. A gazdai viszony	{	örökös	{ teljes.	} nem teljes.	} Azonos felosztás.		
		időleges					
Előkészítő állapotok	{	7-ik hónap. A Fetisizmus	{	spontán	{ nomád.	} letelepedett.	
				rendszeres	{ papi.		} katonai.
		8-ik hónap. A Polytheismus	{	conservativ	} értelmi	} esthetikus.	
		progressiv	{ katonai.				
9-ik hónap. A Monotheismus	{	theokratikus.	}	}	}		
		catholikus.					
		islamista.					
		metaphysikus.					
Normális funkciók	{	10-ik hónap. A Nő vagy a morális Gondviselés	{	mint anya.	}		
				« nővér.			
				« hitves. « leány.			
		11-ik hónap. A Papság vagy az értelmi Gondviselés	{	nem teljes.	} előkészítő fok.	} másodrendü.	} elsőrendü.
				teljes			
12-ik hónap. A Patriciátus vagy a materialis Gondviselés	{	bankár.	}	}	}		
		kereskedő.					
		gyáros. földműves.					
13-ik s utolsó hónap. A Proletariátus vagy általános Gondviselés	{	tevékeny.	}	}	}		
		érzelmi.					
		contemplativ.					
		szenvetődő.					
Kivételes napok	{	Pótló nap (minden év utolsó napja)				Halottak ünnepe.	
		A szökő évek kiegészítő napja					A szent nők ünnepe.

függésre vonatkozik s melynek emlékét a nyelv közössége őrzi meg; 3-or a politikai, mely ugyanazon kormány eredménye és 4-er a községi, a mely legteljesebb valamennyi között s közeledik a családi benső viszonyhoz. A házasságnak szentelt hónapban ünneplésre kerülnek sorban: az első héten a teljes, kizárólagos és felbontatlan házasság; a második a szűz házasság, melyet akár morális, akár physikai okok követelnek s melyben a házasság igazi rendeltetése, a két hitvestárs morális jobbítása, tisztábban kitűnik; a 3-ik hétben az egyenetlen házasság (kor, állás stb. tekintetében); a 4-ikben a subjectív házasság. A következő hónap felosztása lényegileg ugyanaz. É szerint az Atyaság lehet teljes és nem teljes; az első még azonkívül feloszlik akaratlan vagy természetes és akart vagy adoptív viszonyra; a nem teljes paternitás szintén lehet kétféle, a szerint a mint szellemi tekintély- vagy világi védnökségről van szó. Az 5-ik hónapban a domesticitás is kétféle, t. i. örökös vagy átmeneti; az első még feloszlik teljesre (a szolgálai viszony) és nem teljesre (a segédi viszony), a második ugyanazon alosztályokra különül s megfelel az apród s a tanonc viszonyának, a szerint a mint a gazda szegény vagy gazdag. A mi a 6-ik hónapot illeti, megjegyzendő, hogy a fetisizmus két alakja ismeretes, az egyik az, midőn a testek maguk vannak akarattal felruházva, vagy pedig azt fictív lények gyakorolják. Az első a tulajdonképeni fetisizmus, a második a theologismus. Eme 3 hónap felosztásáról a religió történetében még lesz szó.

A nők hónapja nem szorul külön magyarázatra. A mi a 11-ik hónapot illeti, megjegyzendő, hogy a papság kiváló morális, tevékenységi és érzelmi tulajdonokat s azonkívül aesthetikus, értelmi és tudományos tehetségeket feltételez. Ha ez utóbbiak vannak túlsúlyban, az illető egyének a szellemi hatalom külső évdíjas tagjai maradnak a nélkül, hogy a papság létszámába felvétetnének: nem teljes papok. A teljes papság noviciatust vagy előkészítő fokot feltételez, melynek kellő betöltése után 35 éves korában a jelölt valóságos pappá lesz, de csak alsóbb fokozaton, mint helyettes vagy vicarius. A teljes papi grádust 42 éves korában kapja meg. A 12-ik hónap szintén nem szorul magyarázatra. A proletáriatus havában az első hét a tevékeny proletariatusnak vagy a munkásoknak van szentelve; 2-ik a női proletariatusnak (ez kiegészíti a 10-ik hónapról közölt appreciatiót); a 3-ik hét a contemplatív proletariatusnak ünnepli vagyis az emez osztályba tartozó oly egyéneket, a kik kiváló theoretikus, aesthetikus vagy tudományos

képességgel vannak felruházva, de mindamellet nem bírtak a papságba felemelkedni. Ezeknek van fentartva az ellenőrzés a politikai, materiális és szellemi hatalom fölött. A 4-ik hét az átmeneti vagy épen végleges koldusságnak van fentartva. Midőn kellőleg indokolva van és a tisztesség határai közt gyakoroltatik, a koldus osztály megérdemli rokonszenvünket, sőt sokszor dicséretet is. Különben a gyakorlati élet nagyfoku tökéletlensége mellett ez osztályt végleg kiűszöbölni alig lehet; azonkívül valamennyi társadalmi osztályban meríti elemeit s azért alkalmas a proletariatus visszahatását az emberi hatalmakra kifejleszteni.

C) A régime (életrend).

1. A régime általában.

A dogma tanulmánya azon következtetésre vezet, hogy az emberi egység ez elvben nyer kifejezést: *Másoknak élni*. A kultus viszont az eme dispositionnak megfelelő érzelmeket fejleszti. A régime rendeltetése az említett elvet a gyakorlati életben érvényre emelni. E feladat mind a két nem közremunkálását feltételezi: a papság és a nők egyaránt részt vesznek az erkölcsi életrend megalapításában. A pap a szellem által hat a szivire, a nő a sziv útján befolyásolja a szellemet. E kölcsönös hatás az ifjú korban kezdődik s egész életünkön át kísér.

A régime az activ életet veszi tekintetbe, de csak a legáltalánosabb intézkedésekkel foglalkozik s nem egyszersmind a részletekkel is. Igaz, hogy a különböző functiókat egyenként s külön-külön vizsgálat alá veszi, de ezt csak a végből teszi, hogy általános szabályokat teremtsen, olyanokat, melyek az egyetemes harmóniát fentartsák és kifejleszszék. Minden ami a részletes kivitelt illeti, az a kormány — még pedig szűkebb vagy tágabb körű kormány — hatáskörébe tartozik. A dogmában az egyetemes rendet felosztottuk külső és emberi rendre; e felosztást most a haladásra is ki kell terjeszteni: az emberi haladás saját természetünkre, a külső haladás pedig helyzetünkre vonatkozik. Ez utóbbi anyagi haladásnak is mondatik, bár nem egészen helyesen, miután a szerves rendet is felöleli; igaz, hogy ebben majdnem kizárólag ama fajokra van csak tekintettel, melyek eszköz vagy provisio gyanánt szolgálnak az embernek. Valamennyi társadalmi erőnek rendeltetése az egyetemes tökéletesedésre közremunkálni, ha

mégis megkülönböztetjük a szerint, a mint a külső vagy emberi rendet javítják, ezzel jellemeztük egyszersmind a világi és szellemi hatalmak illető hatásköreinek szétválását. A religio gyakorlati működési tere: az emberi rendnek — még pedig physikai, értelmi és morális tekintetben — javításában áll. A mi a külső rendet illeti, ennek tökéletesítése a politika vagy ipar körébe tartozik. A religio erre csak közvetett uton foly be, a mennyiben az emberi tényező állapota minden egyes operációban számba jó. A siker elérése végett szükséges, hogy minden közreműködő becsületes, értelmes és munkaszerető legyen.

A morál művészete (különböztvén a tudománytól) általános természetű s mindenkinek abban jártasságot kell szerezní, míg rendszerezése a papság hatáskörébe tartozik. E utóbbinak része van még minden iparág általános oldalában, miután egyedül ismeri a külső rend lényegesebb törvényeit. Igaz, hogy ezek ismerete nem teszi nélkülözhetővé a gyakorlati tanulmányokat, de mégis alapul és zsinórmértékül szolgálhat a részletekkel foglalkozó embernek empirikus inductióinak felépítésében.

A világi és szellemi hatalom elkülönítése a gyakorlat és az elmélet közt létező szükségszerű ellentétén alapszik. Ez főleg a haladásra vonatkozik, de még az emberi rend statikus tanulmánya is a két hatalom elválasztására vezet. Kiinduló pontul erre az Aristoteles-féle elv szolgál: A társadalmi functiók egymástól független organumokra bizandók, de kell, hogy ez utóbbiak összeműködjenek a közös célra. Ámde az Emberiség minden szolgálja két szempontból kerül megbíralás alá, t. i. speciális tiszte és az általános harmonia szempontjából: más szóval kell, hogy mindenki teljesítse előbb speciális functióját, azután, hogy közrehasson a többi functiók kellő teljesítésében. Ámde e két tiszte egyenes ellentétben van egymással; az első a mentől további részletezésre tör s ez által elvonja a figyelmet az általános érdek kellő felfogásától. Ime a világi és szellemi kormány eredete. Minden functiót kivétel nélkül csakis egy külön erre rendelt közeg (organum) teljesít; minden emberi csoportosulásban nélkülözhetlen tehát egy olyan erő, melynek tiszte az általános nézpontokra és közös érdekre visszavezetni az egyes functionariusokat, kik ettől folyvást eltérni törekszenek. Másfelől meg az egyenlőtlenség, melylyel az emberi fejlődés össze van kötve, szükségkép életet ad egy oly hatalomnak, mely megszorítja a divergentiákat és kifejleszti a convergentiát. Ez pedig így van a legszorosabb körü emberi társada-

lomban, még az egyszerű családban is. Innét az első alapelv: *Nincs és nem lehet társadalom kormány nélkül.* Minden családcsoporthban vagy államban támad egy gyakorlati főnök, a kinek tekintélye addig terjed, a meddig hatalma és anyagi eszközei: ez a világi hatalom. Minden nagyobb hatáskörrel felruházott hatalom szellemi forrásból veszi eredetét. A gyakorlati főnökök egymással alá- és mellérendelési viszonyba lépnek s általánosabb kormányt léptetnek életbe, melynek attributumai mindig az anyagi hatalomra szorítkoznak, ennek tagjai természetesen nem fogják föl a végrehajtandó műveletek összeséget. Az egyszerű solidaritás is eléggé kimutatja egy theoretikus hatalom szükségét, de a folytonosság ezt kétségbevonhatlanul demonstrálja. Az empirikus hatalom sem a múltat, sem a jövőt nem ismeri, azonkívül fensőbb helyről való szentesítésre szorul, a mely csak a papi osztálytól jöhet. Innét a másik axioma: *Semmiféle társadalom nem conserválódhatik s nem fejlődhetik tovább papság nélkül.* Ez utóbbi amint egyrészt nélkülözhetlen a nevelésben s a tanácsolásban, úgy másrészt egyedül képes szentesítést adni a kormányzóknak és védelemben részesíteni a kormányzottakat. A papság e szerint valóságos mérséklő elemét szolgáltatja a nyilvános életnek, mint a nő a magános életnek; röviden összefoglalva: tanácsoló, szentesítő és szabályozó hatáskörét legjobban hasonlíthatjuk a bibliai Birák tisztéhez. A mi a két hatalom attributumait illeti, a következőkben összegezhettük: az egyik az akaratokat disciplinálja, a másik a cselekedeteket; az egyik a solidaritást alapítja meg, a másik a contimnitást; az egyiknek tere az objectiv élet, a másiké a subjectiv élet; az egyik örökös tartamu és egyetemes elterjedésü, a másik időhöz és helyhez kötött.

A papság főtiszte a nevelés vezetése. Ennek révén azután nagy befolyásra tesz szert az emberi élet összeségére; egyéb társadalmi functiói mintegy természetes folytatását és kiegészítését képezik eme főfeladatának. Ezek közé tartozik: a prédikáció, mely arra szolgál, hogy az egyetemes harmonia elveit fel-felujítsa; továbbá ama képessége, hogy a társadalmi functiókat és szerveket megszenteli egy olyan doctrina nevében, melynek célja az emberi élet szabályozása; ilyen tanácsoló befolyása is, mindenki szivesen folyamodván amaz egyének felvilágosodott és jóakaró tanácsához, akik nevelését igazgatták. Végre a papság közös akarattal és megegyezéssel szabályozója lesz a gyakorlati életben felmerült vitáknak, a bizalom folytán, melyet úgy a felsőbbek mint alárendeltek részéről élvez.

A papság fő functiója a nevelés ; ebben a pap és nő közremunkálása föltétlenül szükséges. A nevelés csak a harmadik társadalmi szentség után végződik és két részből áll, egy spontán s egy rendszerből. Az elsőben a nőé a főszerep, a mennyiben a szív művelése forog ekkor kérdésben, másodikban pedig főleg a pap szerepel s a szellem rendszeres művelése lép előtérbe. Az első korszak még két egyenlő tartamu szakra oszlik, miket a fogzás választ el. Az első alkorszakban (a 7-ik évig) az anya vezeti a spontán nevelést, még pedig a physikai, értelmi és morális nevelést egyaránt. A gyermek első vázlatát alkotja meg a positiv kultusnak, a mennyiben anyját imádja : szelleme ugyanakkor empirikus ismereteket halmoz össze, melyek anyagul szolgálnak a későbbi rendszeres tanulmányhoz ; tevékenysége szintén fejlődik valamely anyagi munka rendes teljesítése által. A második alkorszakban, a fogzástól a pubertásig, a nevelés rendszeresebb lesz egy tanulmány-sorozat bevezetése által, bár még mindig az anya vezeti. Ekkor kezdődik a kifejezés tehetségének fejlődése aesthetikai gyakorlatok által ; ezek leginkább költői olvasmányokból állnak, összekötve ének- és rajzgyakorlatokkal. A morális fejlődés is folytatódik ez által, ugyanakkor a gyermek az Emberiségről is teljesebb fogalmat nyer, midőn a művészet minden ágazatának remekműveivel megismerkedik. Minden személyes evolucionak szükségkép ugyanazon lényegesebb phásisokon kellvén keresztül menni, mikén a collectiv emberi evolutió is átment, a gyermek is követi az értelmi fejlődés fokozatait, azaz a fogzásig fetiszta lesz, majd a pubertásig polytheista. A mi a kérdéseket illeti, miket szüleihez intéz, mikor észreveszi, hogy azok máskép gondolkodnak mint ő, a Positivismus relativ természete lehetővé teszi, hogy hypocrisia nélkül felelhetünk olyképen, hogy véleményei megfelelnek korának s hogy azokat megváltoztatja csak úgy, mint szülei is tették. A gyermek szelleme ekkép megszabadul az absolut gondolkodástól, szíve pedig rokonszenvez ama népekkel, melyek értelmi állapota az előbbi phasisok valamelyikén megállapodott.

Az initiatio szentségének felvétele után, a fiatal ember, mindig anyjának felügyelete mellett, hetenként ellátogat a theoretikus előadásokra az Emberiség templomában. Ezek terve és felosztása az encyclopedikus táblázatban van feltüntetve azaz 7 évre terjed a kurzus, minden év egy-egy tudománynak lesz szentelve, hetenként egy leczkével, az első és második év kivételével, a mikor 2 leczke lesz

hetenkint, tekintve az akkor előadott tudományok nehéz voltát s a csekélyebb gyakorlati elfoglaltatást (az ifjaknak a theoretikus előkészülettel egy időben kellvén egy mesterséget is elsajátítaniok). A szokásos vándorlások (a fiatal segédek országos vagy épen európai utazásuk) ugyanekkor lesznek végezhetőek, miután a tanítás mindenütt egyformán lesz szervezve. Az aesthetikai művelés ugyanakkor szintén folytattatik, ezuttal a görög-római forrásokot is felölelvén, miután az ifjak az előző korban — s külön mesterek nélkül — elsajátították a főbb nyugati nyelveket. A mi a zavarokat illeti, melyet az e korban kifejlő nemi ösztön az ifjak életében s tanulmányaiban előidézhet, ezeket igen nagyították a modern orvosok, a kik nagyobbára kevés competentiával bírnak e tárgyban, a memyiben az emberi lényt felületesen tanulmányozzák, csakis testét veszik szemügyre s a lelket egészen elhanyagolják. Semmi sem állja útját, hogy ifjaink tiszták maradjanak egész a házasságig, a munkás élet s a családi affectiók eléggé elvonván a figyelmet. Azonkívül az anya előkészíti az ifjat, hogy vonzódását illő személyre helyezze, nem várván be, hogy véletlen találkozás- s érintkezésekből eredjen.

A mi a nők ektatását illeti, Moliére fent jelzett szabályát követve, ugyanolyan lesz mint a férfiaké s ugyanazon tanárok tartják nekik is — bár elkülönítve — az előadásokat, azzal a különbséggel, hogy a matematikai évben a heti leczkék száma egyre marad szorítva.

Ama befolyáson kívül, melyet a papság a tanítás révén szerez, szellemi tekintélyét még a következő két módon gyakorolja: azon lesz, hogy módosítja azokat, akik a tanítás utolsó két évében előadott morális szabályok ellen vétének, még pedig úgy, hogy első sorban szívükre, majd eszükre iparkodik hatni; ez a legtermészetesebb út, miután a szellemi hatalom mindig rábeszélés és meggyőzés útján fejt ki hatást, nem pedig kényszerítő eszközök alkalmazásával. Ha ez eljárás sikertelen marad, úgy a bűnös ellen a közvéleményt hívja sorompóba. E második procedurában három fokozatot különböztetünk meg: az első a házi figyelmeztetés a külön e célra egybehívott barátok és szomszédok jelenlétében; majd a nyilvános feddés, mely az Emberiség templomában lesz kihirdetve; végre a socialis kiközösítés (excommunicatio), a mely lehet ideig-óráig terjedő vagy örökös. Ezen végső esetben a bűnös, bármily hatalmas és gazdag legyen különben, minden alárendjelteitől és cselédeitől elhagyatván, kénytelen lesz személyesen gondoskodni szükségleteiről. Ezen végső rendszabály

mindig csak kivételesen jön alkalmazásba s magától érthetőleg a nagy közönség beleegyezését tételezi föl, a mely oly esetben, midőn szembeszökő igazságtalanság forog fönn, megtagadandja beleegyezését s ezzel a társadalmi kiközösítés büntetése dugába dől. Magától értetik, hogy a papság morálizáló működése mellett a büntető jogszolgáltatás is érvényben kell hogy maradjon, amaz esetekben, midőn a morális szabályok elégteleneknek mutatkoznak. A durvább fajta bűntények ezután is a világi hatalom illetékessége alá fognak tartozni. Vannak és valószínűleg mindig lesznek az emberi nemből oly egyének, akik oly romlott és gonosz természetűek, hogy javításuk kárbaveszett fáradság marad s kiket azért ki kellend küszöbölni az emberi társadalomból. A helyett, hogy a könyörületességet eme javíthatlan gonosztevőkre fecsereljük, jobb lesz azt a társadalmi tökéletlen szervezet ártatlan áldozatai számára fentartani. Természetes különben, hogy a világi hatalom büntető attributumai abban a mértékben csökkennek, a mely arányban a tömeg moralisatiója jobban előrehalad.

A mi a papi osztály constitutióját illeti, megjegyzendő, hogy ennek tagjai lemondanak minden világi befolyásról, sőt még a gazdagságról is; épügy tiltva lesz örökség útján vagyonna tenni szert: egyszóval a contemplativ osztályt egészen és kizárólag az activ-osztály fogja fentartani, előbb a hívők szabad járulékai, majd, midőn a Positivismus általános elterjedend, a közpénztárból való utalványozás útján. A papi állás eme lényeges feltételét, hogy évjárulékon kívül más vagyonnal ne bírjanak, már érezte Szt Ferencz s ezért hagyta meg tanítványainak a föltétlen szegénységet. A papi osztály fölött a főhatóságot az Emberiség főpapja gyakorolja, ő intézkedik a positiv papság fölött, kinevezi és leteszi tagjait stb. Ezen tisztében segélyére lesz a négy nemzeti főnök (provinciális), a kik az olasz, spanyol, angol és germán egyházakat igazgatják. A főpap székhelye Páris s Franciaország részére ő töltendi be a nemzeti főnök teendőit, mindamelllett a négy nyugoti nemzet bármelyikéből származottak foglalhatják el e tisztet. A főpapi méltóság betöltése a hivatalban levő kijelölése alapján történik, melyet a négy nemzeti főnöknek helyben kell hagyni. Meg nem egyezhetés esetében a számra nézve mintegy 2000 presbyteriális előjáró választása útján történik. Egy presbyterium 7 papból és 3 vikáriusból áll. Az egész földre való kiterjeszkedésének idején a positiv papság mintegy 100.000 tagból fog állani.

2. *Magános régime.*

Ebben először a személyes, majd a családi élet jó tekintetbe. Az elsőre nézve a positivista regeneráció abban áll, hogy sociális tekintetekre alapítja azt, a mit nem volt eddig lehetséges. Bár minden emberi functio egyéni organum által hajtatik végre, mindazáltal igazi természete mindig társadalmi. Minden, mi bennük van az Emberiségé, mindenünk tőle ered. A Positivismus, midőn a morált eme formulában összegezi: *Másoknak élni*; csak egy általánosan érzett igazságot fejez ki explicite. Az egész positiv nevelésnek nem lesz más célja, mint hogy megszokottá tegye előttünk az Emberiségtől való függésünket és rendeltetésünket, mely abban áll, hogy szünet nélkül azt szolgáljuk. Gyermekkorára nézve mindenki nehézség nélkül beismeri, hogy képtelen szükségleteiről önmaga gondoskodni s úgy véli, hogy a családnak tartozik elismeréssel neveltetésének gondozásaért. Később beismerjük, hogy az anya csak egy magasabb gondviselésnek, az Emberiségnek megbízottja; a nyelv intézménye mutatja ezt ki leginkább (anyanyelv). A fiatalság könnyen félreismeri ezen gondviselést és tulhajtja az egyéni érték érzetét. Némi gondolkozással azonban rá jövünk, hogy még a legügyesebb ember is csak egy részét képes visszaadni annak, a mit kapott; hogy később is az Emberiség oltalma alatt állunk csak úgy mint gyermekkorunkban: azzal a különbséggel, hogy ennek megbízott közegei változtak, a mennyiben már nem a család révén, hanem egy sereg más tényező által gyakorolja a gyámkodását.

A Positivismus jellegző elvét e formula fejezi ki: *Másoknak élni*; ebben úgy a kötelesség mint a boldogság törvénye befoglalatik. Ez utóbbiak megegyezése a jóakaró hajlamok létezésén alapul. A morális harmónia bennünk az altruismuson épül fel nemcsak, hanem ez egyedül adhatja meg életünknek a lehető legnagyobb intensitást. A sympathikus ösztönök egyedül képesek nagyobb fejlődésre, mint már a dogmában előadtuk. Mindezeket figyelembe véve, felismerjük, hogy az igazi boldogság az öntudatos alárendelésben áll, a mely egyedül valóságos alapja a nagyszabású tevékenységnek. A helyett, hogy fellázadnánk a fatalitás ellen, iparkodjunk ezt körülbástyázni oly módon, hogy mesterséges szabályokat tűzzünk magunk elé a bennünk gyökerező egoismus legyőzésére (ilyenek a Descartes-féle önmagavi-seleti szabályok *Discours de la Méthode* című művében).

A Positivismusban lehetséges lesz altruista jelleget adni még a

személyes életre vonatkozó szabályoknak is, miket az előbbi vallások egoista okosságra alapítottuk, mint ezt a szabályaikra vetett egyetlen pillantás mutatja (pl. szeresd felebarátodat *mint tenmagadat* stb.). Az Emberiség religiója a személyes hajlamokat — a mennyiben kielégítésük helyes és czélszerű — megnevesíti, úgy hogy alárendeli gyakorlatukat társadalmi rendeltetésüknek. Így, hogy példát idézzünk, a meddig mértékletességünk csak a személyes óvatosságon alapszik, addig mindig ki lesz téve a nyalánkság sophismáinak, így pl. hivatkozik az oly egyénekre, akik sokáig ellen tudnak állni a luxuria romboló hatásának. Míg ellenben mi társadalmi tekintetekre alapítva a józan élet szabályait, megértetjük, hogy, ha a meglevő készleteket a személyes szükség határain túl fecséreljük, ez által elvonjuk a másoknak szánt és szolgálható anyagokat s a mellett gyengítjük s rontjuk értelmünket a hiágásokkal szükségkép vele járó utóhatásokkal. A különböző hajlamok közt létező összefüggésnél fogva természetes, hogy ha az egyiket excitáljuk, a többiek is azonnal működésbe lépnek. Idején való lesz a táplálkozási ösztön szabályozását még jobban megszigorítani és kiküszöbölni a használatból bizonyos, nélkülözhetetlenek tartott, de tényleg nem szükséges izgatószeret, milyen a bor stb., a tapasztalás bőven bizonyítván a mohamedánok és a nők példájával hogy használata nem felel meg egy valódi szükségnek.

A mi a családi élet regeneratióját illeti, ez a házasság altruista szellemben módosítása által lesz elérhető. A házasságot eddig tisztán egoista szempontból fogták fel, mint a nemi ösztön kielégítését a faj fenntartása s terjesztése szempontjából. Mi ellenkezőleg a házasságot mindenekelőtt a két fél tökéletesbítését czélzó intézménynek tekintjük. E felfogás különösen a férfi és női agy alkatából meríti jogosultságát, melyek t. i. a legszerencésébb módon kiegészítik egymást. A szűz házasság, melyet két oly fél köt, kik egy vagy más okból a szaporításra nem alkalmasok, ez által ép oly jogosult lesz mint a teljes házasság; szabadságában állván az ily pároknak a szerencésébb házaselek gyermekeit adoptálni s ez által ezek terhén is könnyíteni s a leszármazók hiányán is segíteni. A házasság eme felfogásából következik, hogy ennek feloldhatlannak kell lenni, hogy a viszonyok s az ezekből kifejlő érzelmek szert tehessenek a teljesség és szilárdság ama fokára, a mely szükséges, hogy teljes morális hatékonyságukat elérjék. Az elválás csak igen ritka esetekben lesz megengedhető, vagy jobban mondva, abban az egyetlen esetben, midőn az egyik házásfél valamely

meggyalázó s a társadalmi halált maga után vonó büntetéssel sújtatott. De még ez esetben sem lesz megengedve az ártatlanul szenvedő félnek új házasságot kötni. A Positivismus kiegészíti a házasságot az örökös özvegyiség intézményével, mi által a kötelék az egyik félnek korábbi elhúnyta utánra, vagyis a siron túl is, fennmarad, megakadályozván így az egymásutáni polygamiát, a mint kiküszöböltetett eddig a szimultán többnejűség. Mert csakis ily módon lehető, hogy a házassági kötelék teljes érvényre s hatékonyságra emelkedjék. S valóban nem tulajdonságos hosszú idő az egész élettartam arra, hogy a házaselek jól megismerjék és szeressék egymást. Azután egyedül az örökös özvegyiség biztosítja a nő befolyásának ama teljességet s erőt, mely nélkülözhetlen a morális epuratióra, s mely az objectiv élet folyamában egoista hajlamok befolyása által tisztaságában sokszor alteratiót szenved.

A mi a házasság anyagi feltételeit illeti, ezek a nő rendeltetéséből következnek, a mely egyenrangú a szellemi hatalomával az államban, — tehát a nő részére is az activ élettől való teljes felmentést igényli. A nő tehát minden külső munkától felmentendő eme fundamentális szabály értelmében: *a férfinak kell a nő tartásáról gondoskodni*; e szerint előbb atyja vagy fivérei, majd férje és fiai fognak a nőről gondoskodni. E természetes istápok hiányában, a kötelezettség általánossá válik s a normális állapotban a magános nőkről a kormány fog gondoskodni. Ellenzolgáltatásképen a nők lemondanak az öröklés minden neméről, sőt a hozományról is; ez, a mint egyfelől elősegíti a tőke összpontosítását, másfelől nem fogja befolyásolni a választás szabadságát és méltóságát, felszabadítván ezt az anyagi feltételek zavaró befolyásától.

Hogy a házi tűzhely constitutiója befejezést nyerjen, még egy más intézményre van szükség: ez a végrendelkezés szabadsága, összekötve a korlátlan adoptio jogával, a családfő személyes felelőssége mellett s azonkívül a papi osztály és a nagy közönség ellenőrző felügyelete mellett. Ime rövid vonásokban a család jövődöbéli jelleme a papság folytonos felügyelete alatt. Ez utóbbinak főleg az lesz hivatása, hogy átéreztesse a nőekkel az engedelmesség érdemét az Aristoteles-féle elv alapján, mely szerint a nőnek legfőbb ereje s befolyása abban nyilvánul, hogy az önkénytes engedelmesség nehézségét legyőzi. Csak is ily módon szabadúlnak meg a nők a parancsolás minden velleitásától, a mely okvetlenül lealacsonyítaná őket; hanem ellenkezőleg: morális fölényük által tesznek szert amaz uralkodó szerepre, mely a családi életben őket teljes joggal megilleti.

3. Nyilvános régime.

A *jog* eszméje arra van hivatva, hogy fokozatosan eltűnjék az életről. A Positivismus bárkinek is csak amaz egyetlen jogát ismeri el, hogy mindig teljesítse kötelességét. Helyesebben, religiónk minden egyes embert arra kötelez, hogy felebarátjának a saját functiója teljesítésében segélyére legyen. A *jog* fogalmának el kell tűnnie a politika teréről csak úgy mint az *ok* fogalmának a philosophiából; mert mindakettő egyformán felső és vitatást nem tűrő akaratra vonatkoznak s természetfölötti forrásra utalnak. A theokrátiákban, hol a főnökök személyében voltak a jogok koncentrálva, még volt sociális hatékonyságok, a mennyiben a theológiára és háborúra alapított régimében a a feltétlenül szükséges engedelmesség garantái voltak. De mióta a monotheismus hanyatlásának külső jeleképpen a kormányzottak nagy tömegére szálltak át a jogok, attól fogva anarchia és retrogradatió kútforrásává lőnek. A positivismus tehát csak kötelességeket ismer el, de nem jogokat. Születésünk pillanatától fogva mindennemű kötelezettségek terhelnek bennünket, elődeink iránt úgy, mint az utódok és kortársaink iránt; később pedig e kötelmek mindinkább szaporodnak, még mielőtt bárminemű szolgálatot tehattünk volna. Minő emberi alapja lehetne ilyformán a jog eszméjének, ha egyszer szakítottunk a praedestinatióval. Bármily hosszúra terjedjen is éltünk, s bárminő legyen is iparkodásunk, csak eltűnő csekély részét szolgáltatathatjuk vissza annak, a mit kaptunk. Holott csak teljes restitutió után lehetne ésszerűleg igényünk új szolgáltatásokra. Emberi jogokról beszélni: époly absurd mint immorális; valaminthogy nem ismerünk isteni jogokat, époly amazoknak is el kell tűnniök a végleges régimében, a mely csak kötelességeket ismer el, meghatározott functiók nyomán.

A magános régime, valamint a belső cultus, a melyen alapul, nagy mértékben befoly a nyilvános régimere. A három őrangyal intézménye, a mellett, hogy az intim erények fejlődését előmozdítja; azonkívül a nyilvános életre is gyakorolja hatékonyságát, a mennyiben eltérít a rosztól és jó cselekedetekre ösztönöz. A női cultus eme befolyását megvalósította már a középkori lovagok intézménye. Eme hősök ugyanis oly teljes harmóniáját valósították meg a magán- és nyilvános életnek, hogy a szeretett hölgy képe nemcsak élénkítette a harczias jeleneteket, hanem gyengéd emótiókat támasztott a pusztítás es borzalmak közepette. Ha tehát a gyengéd érzelmek a destructiv

tevékenységgel egybefértek, mennyivel hatalmasabb, lesz, befolyásuk az emberi boldogságot célzó és előmozdító munkálatok közepette. A mi a családi existenciát illeti, a nyilvános régime személyes alapjául eme szabály szolgál: *a nyilvánosság előtt élünk* (Vivre au grand jour). Eme szabály alapján a közéletben szereplő egyének magános éltét is szabad lesz kutatni mint garantiáját a közügyek helyes vitelének, mely kutatást a metaphysika eddig méltatlankodva elutasította. Egy-egy ember csakis azoktól óhajtván becsülnetni, kiket maga is megbecsül, ebből következik, hogy nem mindenkinek különbség nélkül tartozunk számot adni cselekedeteinkről; de bármily korlátolt számúak legyenek is bíránk, elég lesz arra, hogy a nyilvánosság előtt való élés elve megtartja érvényét és hatékonyságát, visszatartván minden olyas tett elkövetésétől, melyet szabadon megvallani restellnénk. Ezen eljárásnak következménye lesz, hogy az igazmondás elvétől el nem térünk s az ígéret teljesítését el nem mulasztjuk. Eme kettős kötelesség, melynek gyökerei szintén a lovagias középkorba nyulnak vissza, mintegy összegezését képezi a nyilvános morálnak. Eme szabálynak engedelmeskedett önkénytelenül a nagy Dante, midőn a lovagias impulsió nyilvánulásakép az árulókat a pokol legborzalmasabb fenekére helyezte; egy másik költő pedig e jellemző sorokban összegezte heroikus őseink fő maximáját: «La fide unqua non deve esser corrotta, o data a un solo, o data insieme a mille.» A sociocrazia erkölceinek eme sejtelmeit a positiv religio, ime, rendszerbe foglalja, a mennyiben a hazugságot, a szószegést és árulást egyenesen összeférhetlennek proklamálja az emberi összeműködés tényével.

A nyilvános életben két fokozatot különböztetünk meg a szerint a mint a különböző országok közötti s az általános emberi viszonyok jönnek tekintetbe. Azonban előjáróban meg kell jegyezni, hogy a haza fenséges fogalma újabb időkben vág s épen ezért némileg sivár természetű lett, főleg az egyes államok tulságos terjeszkedése következtében. A dogmában már jelzett módosítás kiegészítése gyanánt tudni való, hogy a jövődő állama, vagy köztársasága, sokkal csekélyebb terjedelmű lesz, mintsem a katholicizmus dislocatiója folytán keletkezett államok nagyobb része. A végleges rend idejében a Nyugat államai nem igen lesznek nagyobbak mint Belgium, Holland vagy Sicilia és Szardina szigetek, egytől három millióig menő lakossággal (körülbelül Erdély terjedelme és lakossága). A béke hosszú tartama s a külső támadások vagy rétrograd szövetkezésektől való félelem

megszűnése következtében a tulnag agglomeratiók önkényt feloszlanak kisebb csoportokra, a hol az összetartozóság érzete és a tevékeny solidaritás hasonlíthatatlanul jobban lesz érezhető. Így pl. a francia köztársaság tizenhét önálló államra bomlik majdan fel, melyek mindegyike öt département-t foglal magában egy-egy nagyobb város körül csoportosulva; hasonló bomlási processus fog a többi nyugati nagy birodalomban is végbemenni, úgy hogy Portugallia és Irland lesznek ez átalakulás után a legnagyobb államok Európában. Az ilyen szűkebb értelemben vett hazákra kell a nyilvános régimere vonatkozó szabályokat alkalmazni: a nemzeti érzelem, más szóval a hazaszeretet ekkor valóban közbenjáró kapocs lesz a családi érzelem és az emberiség szeretete közt.

Emez előzmény után a nyilvános régime-t a következő kettős maxime-be foglalhatjuk: *az erősek önfeláldozása a gyengékért; a gyengék tisztelete az erősek iránt* (Dévouement des forts aux faibles; vénération des faibles pour les forts). Semmi társadalmi szervezet nem lehetséges, ha az alárendeltek nem tisztelik fölebbvalóikat. Semmi sem bizonyítja jobban eme törvényt, mint a modern degradatio, melyben szeretet híján mindenki csak az erőszaknak engedelmeskedik; s e mellett a metaphysikus góg elég merész, megvetéssel szólni elődeinkről, a kik képesek voltak szeretni felebbvalóikat. A sociális élet fentebb közölt kettős feltétele közül a második minden időben érvényesült, az első azonban csak a középkorban jött létre; az ókor, kevés kivétellel, máskép gondolkodott, a mit a Lucanus által formulázott e kedvenc aphorismája is bizonyít: «Paucis nascitur humanum genus.» Innen foly, hogy a nyilvános élet harmóniája e két legkiválóbb altruista ösztön: a jóság és tisztelet combinatióján alapul, melyek közül az első leginkább a felsőbbek s az utóbbi az alárendelteknek felel meg egymásközti viszonyaikban. Meg kell jegyezni azonban, hogy e combinatio csak a családi életben eléggé megedződött lelkekben keletkezhetik és maradhat fenn. A társadalmi állapotok ez ideálja mindenekelőtt a szellemi és világi hatalom különválasztásán alapul. Az erősek önfeláldozása a gyengébbek iránt csak úgy lehetséges, ha az erősek egy oly osztálya támad, a mely társadalmi befolyását épen önfeláldozó működésének köszöni: más szóval a papság. Ez képezi tehát a valódi sociokratianak lelkét. Erre pedig egyik kellék, hogy mindig a tanácsra szorítkozzék s a parancsolástól tartózkodjék; szükséges továbbá, hogy lemondjon a világi hatalomról és gazdagságról; sőt még irodalmi munkái és nyilvános előadásai révén sem lesz szabad jövedelemre

szert tennie, s e tilalom megszegése szigorú rendbüntetéseket fog maga után vonni. Végül a papság tisztaságának megőrzésére szükség arról is gondoskodni, hogy el ne nyomhassa az ellentétes véleményeket. Ez okból a positiv régime egyik főkélléke a teljes vélemény- és vitaközzési szabadság mert ez felel meg legjobban egy kimutatható (s ép azért a vitástól nem idegenkedő) doctrinának. Eme szabadság korlátjait a közvélemény a fenforgó viszonyok alapján, maga fogja megállapítani, midőn az általános nevelés reformja ezt kellőleg felvilágosítandotta. Föltéve, hogy törvényileg az ellenmondás szabadsága biztosítva van, senki sem fog panaszkodhatni arról, hogy a közönség idegenkedik tőle és véleményeitől. Másfelől e feltételek arra fogják serkenteni a papságot, hogy meggyőzés és rábeszélés alapján gyakorolja befolyását nagyokra s kicsinyekre egyaránt.

A papság sociális befolyása leginkább a patriciátus és proletáriátus (munkásrend) közötti viszonyok szabályozásában nyilvánulván, mielőtt erre rátérnénk, lássuk a modern ipar (industria) normális alakulását. Ez két fő feltételen alapul, melyek már a középkor vége óta léteznek s azóta folyvást fejlődnek: az egyik a vállalkozók és a munkások közötti elkülönítés; a másik a patriciusok rendjének belső hierarchiája, a mely utóbbiból foly a proletáriátusé is. E szervezetet kiegészíti a vidék alárendelése a városok iránt. A rabszolgaság és jobbágyság eltörlése óta az ipar eléggé kifejlődött arra, hogy a rendelkezésre való munkásságon túl, a közszükségletnek előre való kielégítésére rendszeres munkálkodást fejtsen ki. E munkarendszer folytán a vállalkozók csakhamar kiváltak a munkások tömegéből s különálva szervezkedtek. E különállás idővel mind jobban kifejezésre jutván, létrejött a hierarchia, melyet már a kultusban említettünk, t. i. a földművelőkön kezdődvén, felemelkedik az iparosokhoz (gyárosokhoz), majd ezektől a kereskedőkhöz s végre bankárokhoz, olyformán, hogy minden osztály az előbbin alapuljon. Emez osztályozás alapja: hogy a míveletek fokozatosan kevésbé közvetlenek lesznek, a végrehajtók válogatottabbak s mindinkább korlátolt számúak, a conceptiók mindig általánosabbak és elvontabbak s a felelősség is jelentékenyebb. Alapjában az osztályozás elve ugyanaz s mintegy folytatását képezi annak, melyet a tudományok- és művészetekre nézve már fentebb megállapítottunk. Az ipari hierarchia társadalmi hatékonysága azon alapul, hogy a patriciátus eléggé koncentrálva legyen arra, hogy minden egyes tagja annyit kezeljen a mennyit megterhelés nélkül elbir, hogy

így a kezelési költség kevesbedjék s a felelősség jobban biztosítva legyen. És erre nézve az alsóbbak valóságos érdeke teljesen egybeesik a felsőbbek természetes hajlamával s törekvésével: nagy kötelmek nagy erőt igényelnek. A jelenlegi anarchiát főleg az alsóbb polgári rend (bourgeoisie) irigy hatalomvágya okozza s azzal karöltve az alsóbb nép (munkások) iránt tanúsított souverain megvetése. Midőn az erkölcsök regeneratiója eléggé létrejött, a meggyőződések és a helyzet nyomása alatt a bourgeoisie felsőbb rétegei a patriciátusba, nagy tömege pedig a proletáriátusba fog beolvadni, úgy hogy a közbeeső osztályok egészen eltűnnek.

A gazdagság (a tőkék) koncentrálását a nagyvárosi proletariatus már régen óhajtja, mint egy sociális jótéteményt, s csak a falusi lakosság pártolja ellenkezőleg annak dispersióját. A tőkék eme condensatiója nagy részben a birtokok öröklés által való átszármazásával van kapcsolatban. Ámde ez utóbbi szükségképen összefügg a functionáriusok általános öröklési rendjének kérdésével s némely előző észrevételre szorul. A választás rendszere mintegy protestatiókép lőn alkalmazva (még pedig sokáig nélkülözhetlen ellenhatásul) a kaszt-rendszer ellenében, a mely utóljára oppressif jellemű lett. De magában véve a felsőbbeknek az alsórendűek által való választatása teljesen anarchikus eljárás: melynek egyedüli jogosultsága mindenha azon tulajdona volt, hogy segédkezett egy tarthatlanná lett rend lerombolásában. A végleges állapot csak annyiban különbözik e tekintetben e kezdetleges régimettől, hogy a theokraticus öröklés helyébe, a mely kizárólag a születésen alapult, a sociokraticus öröklés lép, a melyben a functionárius szabad initiatioájára van bízva az örökösödés rendje. Minden szövvényes intézkedés, melyet társadalmi tekintetben a bizalmatlanság inspirál, végső eredményében a felelősség alóli kibúvársra vezet. Korlátlan bizalom és teljes felelősség: ime a positiv régime kettős jellemvonásra. Az, ki méltóan betölt valami functiót, egyszersmind leghivatottabb arra, hogy utódját is kiszemelje, felterjesztvén azt mindenkor a saját felebbvalójának megerősítés végett. Csakis a spirituális functióka nézve van ebben kivétel, a hol a főnök választja kivétel nélkül a közegeket, mert eme nehéz és sokoldalúságot igénylő functiókban csak is ily módon tartható fenn a szükséges központosítás. A temporális functiókban, még a legmagasabb rendűekben is, a felsőbbek ellenőrzéséről kellőleg gondoskodik a papság és a közönség. Ezért a főnök maga jelöli ki utódját ünnepélyesen akkor, mikor a visszavonulás

szentségét felveszi, olyan korban tehát, midőn választása még módosulást szenvedhet, ha ennek szüksége fenforog. Kivételes esetekben a papság, ama szentség megtagadása által, megakadályozhatja a helytelen választást. A gazdagság birtoklása sociális szempontból szintén a közügy egy részének tekintetvén, átszarmazása lényegileg ugyanazon szabályok alá esik. Az örökös szabad választása összekötve a végrendekezés és adoptio korlátlan szabadságával a leghelyesb óvó-rendszabály a vagyombirtoklással járható visszaélések ellen. Ily módon a rendelkezőt teljes felelősség terheli a helytelen választásért, míg a jelenleg fenforgó körülmények között nem eshetik az megbírálás alá. Nem lesz akkor ritka dolog, hogy az arra nem méltó fiu kizáratik is öröklésből. Ugyanez most is előfordul, midőn a *célg* vagy a *ház* fennmaradása iránti tekintet substitutiókra készíti a főnököket; csakhogy ilyenkor legtöbbsnyire leányát kénytelen feláldozni a főnök, midőn saját leszármazói körében nem talál méltó utódot. Világos ebből, hogy a sociokratikus öröklés nem hogy csorbítaná a a gazdagok hatalmát, ellenkezőleg azt szilárdabb alapra fekteti.

A mi már most a papságnak a polgári ügyekben gyakorolt csillapító közbenjárását illeti, tudnivaló, hogy a Positivismus a polgárokat különbség nélkül úgy tekint mint társadalmi functionariusokat, csak működési körük hasznossága tekintetében tévén különbséget, s ez által megnemesíti az engedelmességet s szilárdítja a parancsoló tekintélyét. És valóban ama felfogás, mely szerint minden emberi munka úgy tekintetik mint lényegileg és szükségképen ingyenes, hatalmas eszköz arra nézve, hogy kifejleszsze és érlelje az érzelmeket s meggyőződéseket, melyek minden társadalmi osztálynak legjobban megfelelnek. Mihelyt a fizetést (salariumot) nem úgy tekintjük mint a functionárius értékének megfelelő egyenleget, hanem egyszerűen mint a felhasznált anyagokért járó kárpótlást: minden egyes embernek személyes érdeme azonnal jobban szembe tűnik. A papság is ily módon jobban teljesítheti társadalmi főszerepét, a mely abban áll, hogy hangsúlyozza és érvényre emelni iparkodik az egyének abstract osztályozását, a mely az értelmi és morális benső érték mérlegelésén alapul, ellentétben a concret osztályozással, mely a társadalmi kötelmek coordinatioját veszi tekintetbe. Emez ellentét kellő felfogása kedvezőleg befoly a felsőbbrendűek érzelmeire alárendeltjeik irányában, midőn belátandják, hogy saját emelkedésüket inkább helyzetüknek, mintsem érdemeiknek köszönik. Viszont a papság kellőleg feltünteti a proletáriusok előtt

társadalmi helyzetük előnyeit, a boldogságot, mely az önkénytes (és az önérzetét ki nem záró) alárendelésnek s a felelősség érzete alóli felmentésnek eredménye, midőn a családi élet, mely az ő körükben jut legjobban érvényre, kárpótlást nyujtand a rang és gazdagság hiányaért. A proletariátus ekkor tudatára jut annak, hogy a patriciátus legfőbb tiszte abban tetőzik, hogy az emberi sokaságnak biztosítsa a családi lét gyengéd emótióit, melyek a valódi boldogság egyedüli forrásai. Ez utóbbiak fogyatékosabb kifejlődése a világi és szellemi hatalom bírlalóinál — kiket a felelősség nyomasztó érzete ezek iránt kevésbé fogékonyakká tesz — inkább sajnálatot, mintsem irigységet keltend a hatalmasok iránt, kik jutalmukat legfőlebb a közjó előmozdításának érzetében találандják s kiknek a proletariátus szívesen elnézi még a gőg vagy hiúság kielégítése által nyujtott elégtételt.

Már most az a kérdés merül fel, hogyan lesz a proletariátus részére biztosítható a házi, családi lét, mely a polgári rendnek s békének legfőbb garantiája? Erre nézve kell, hogy a proletariátus előbb tulajdonos, azután fizetett (sabariatus) minőségben jöjjön tekintetbe. Minden munkás kell, hogy tulajdonúl bírja a saját kizárólagos vagy családjá részére folytonosan szükséges anyagokat. E tekintetben, fájdalom még messze vagyunk a desideratum megvalósulásától; mert sokan még a legszükségesebb butodarabokkal, de még ruházattal sem bírnak; a mi pedig a lakást illeti, köztudomásu dolog, hogy a proletariátus nem is annyira lakik mint inkább csak tanyáz a modern városi központokban. Pedig elégséges volna, — a mint ez tényleg létezik több városban — a házakat nem egészben, hanem egyes lakrészek szerint áruba bocsátani, hogy így a munkás is megszerezhesse, a lakbéren felül fizetett csekély törlesztési részlet árán, lakóhelyisége örökös tulajdonát. Az állandóság, mely e rendszabály eredménye volna, nélkülözhetetlen kellék a társadalmi békére s nélküle, mondhatni, tökéletlen marad az emberi társadalmak első nagy átalakulása, t. i. a nomád életből a letelepedésbe való átmenet. Az ipari viszonyok állandosítására is nagy befolyással lenne e rendszabály. Ide vonatkozik a Positivismus ama törvénye, hogy, az emberi rendelkezés szabadságának fentartása mellett, mindenkinek kötelességévé tétetik, hogy nyomók nélkül sem felebbvalóit, sem alárendeltjeit ne változtassa; de sőt az iparos vagy kereskedő, kitől élelmi és egyéb szükségleteinket beszerezzi, sem változtatandó, mert e cél- és oktalan vándorlás mellett az előrelátás s becsületes megélhetés lehetetlenné lesz. A mi már most

a pénzbeli járulékot (salariumot) illeti, ez két, különben nem egyenlő részre oszlik, melyek közül az első a végzett munkától független, s egyedül a hivatási kör sajátja, a másik pedig a naponkénti tényleges eredménynyel van arányban. Ez az egyetlen mód egyfelől a munkásokat a munkaszünetek ellen biztosítani, melyek őket önhibájok nélkül sujtják, — s másfelől a főnököknek lehetővé tenni a különböző ipari a különösebben a műszaki részre vonatkozó javításokat életbe léptetni. Ekkor a gépek tökéletesítése, mely oly nagy mértékben emeli a munkás emberi méltóságát (felmentvén őt az erőkifejlést igénylő durva munkától), szabadon fog végbemehetni s nem fog ama panaszra okot szolgáltatni, hogy a tökéletesebb gép a munkást kenyerétől fosztja meg. Azonban megjegyzendő, hogy a fizetés állandó és változó része közötti arány a különböző iparágak szerint módosul s ennek megállapítási módja s törvénye a patriciátusnak marad fentartva.

Ha mindazonáltal, a természetünkben rejlő egoistikus hajlamoknál fogva, összeütközésekre kerülne a dolog, a papság közbejövetele mellett ezek könnyebben lesznek kiegyenlíthetők. Ez utóbbi először is elejét veendi azoknak a szellemi disciplina alkalmazásával, a mely abban különbözik a világi törvénytől, hogy inkább a jó hajlamokat excitálja, mintsem a rosszakat korholná. Eljárása tehát inkább positiv, mintsem negativ, a mennyiben nem annyira elnyomás mint inkább összehasonlítás útján javít, s hogy inkább jutalmaz, mintsem fenyt, bár ez utóbbi lehetősége nincs kizárva. Ez eszközök összevéve alkalmasok az egoista szenvedélyek természetes játéka folytán a gyakorlati élet terén támadó összetűzéseket megelőzni s orvosolni. A positiv religió összesége mind nagyobb mérvben érezteti, hogy a társadalom a szabad összeműködés elvén nyugodván, tartóssággal bíró transactiók s méltányos módosulások csakis a különböző rendű cooperáló tényezők önkénytes megegyezésén alapulhatnak. A legnagyobb társadalmi forradalom, t. i. a rabszolgaság eltörlése Nyugaton, a középkorban, egyetlen lázadás nélkül ment végbe. A mennyiben pedig a papságnak nem lesz hatalmában a méltányosságot diadalra juttatni s conflictusra kerül a dolog, legalább azon lesz, hogy ezeket lehetőleg mérsékelje. Fő kötetme lesz ilyenkor a modern civilizáció szellemében és nevében tiltakozni minden katonai rendszabály alkalmazása ellen a fensőbbek részéről az alárendeltek irányában, a mely ép annyira anarchikus mint a minő retrográd. Az ipari társulásokban az el nem kerülhető küzdelem kell, hogy mindig a concentrált és

szétszórt gazdagságon alapuljon (egyfelől a tőkén s másfelől a munkások solidáris tömegén) és nem repressív erő alkalmazásán, mely utóbbit kizárólag a gonosztevők ellenében illik alkalmazni. Mert erőszakkal csak oly cselekményeket kell elnyomni, a melyek egyhangu megrovás alá esnek, még azok részéről is, a kik elkövetik. A romboló ösztön illetén átalakulása mindig lehetséges nemcsak, hanem tényleg végbe is ment az idült (chronicus) megzavarások tekintetében (még ha collective követtetnek is el) s most csak még a a heveny zavarokra kell kiterjeszteni. Így pl. az üldözések, melyek régente az életet fenyegették, most nemcsak ezt, hanem a szabadságot is megkimélik s kizárólag a vagyont (megélhetési forrásokat) veszik cél-táblául s így jobban elkerülhetők s a mi a fő: helyrehozhatók. Ugyanily változás észlelhető a büntettek tekintetében is, a hol régebben a gyilkosságok uraltak, most inkább a lopás s egyéb vagyon elleni merényletek szerepelnek. A positiv vallás befolyása révén tehát remélhető, hogy az emberek még leghevesebb vitáikat is tulajdonképeni háboru nélkül — még polgárháború nélkül is — fogják kiküzdeni. A köztársaságok fentebb vázolt korlátolt terjedelme is elősegítendő emez átalakulást, a mennyiben egyszerre öregbitendő a patriciatus hatalmát s a proletariátus függetlenségét.

Első tekintetre úgy látszik, mintha a materiális harcok eme módosulása nagyobb előnyére szolgálna a felsőbbeknek, mintsem az alárendelteknek. Tény, hogy a munkások azzal, hogy az erő alkalmazásáról lemondanak s csak pénzügyi térre viszik át a küzdelmet, ez által a társadalmi nagylelkűség — különben teljesen indokolt — cselekményét követik el; kérdés azonban, hogy az által, hogy a küzdelmet a vállalkozók sajátos terrenumára helyezik át, nem lesznek-e gyakran a gazdagok egoismusának áldozatai — még akkor is, midőn szövetkezési joguk általánosan el lesz ismerve; mert bár igaz, hogy közreműködésök megtagadása (a strike) nagy hatású eszköz kezükben, a patriciusok mégis nagy tőkék segítségével erőt vesznek az ellenálláson. Itt jön főleg tekintetbe a papság közbelépése, a mely az által, hogy a munkások szövetkezését helyesli és szentesíti, nagy hatékonyságot ad ennek. Ezen kívül mérlegbe esik a papságnak állandó befolyása a patriciátusra személyes vonatkozások révén: így az általános hatáson kívül, melyet a tehetség és az erény gyakorol, segédkeznek egyfelől a saját neveltetésükre való visszaemlékezés s másfelől gyermekeik nevelésének ügye. Mert habár, szigoruan véve, elkerülhetendi

is a patricius e fontos ügyben a papság közbelépését, a mennyiben gyermekeit a positivitas iskolák mellőzésével külön tanítók által oktathatja; mégis nem valószínű, hogy ezt tegye; mert a legjobb erőket a papság vonván körébe ezen kívül csak bizonyos tekintetben hiányos tanítóerők léteznek, kik kevésbé hivatottak s következőleg nem oly keresettek lesznek. De emez általános befolyáson kívül a positivista papság, az ipari összeütközések esetében való közbelépésben s a patriciátus befolyásolásában hatalmas segédeszközöket találand, mihelyt az önkénytes protektorátus intézménye kellőleg reorganizálva lesz. Erre vonatkozólag tudni való, hogy a lovagi intézmény nem függ szükségképen össze a hadi étellel, a melynek elve a brutális erő lévén, ellenkezőleg számos akadályt gördíthetett a középkorban a lovagiság teljes kifejlődése s bámulatos eredményei elé. Emez intézmény — különb formák alatt — sokkal jobban megfelel a positiv régimennek hol a védelem — bár lényegileg pénzügyi alakot ölt — mégis gyakorta támaszt, talán kevésbé feltűnő és kápráztató, önfeláldozó ténykedést, de mindesetre hatékonyabbat s rendszeresebbet. Az ipari főnökök közül számosan, különösen ennek felső osztályából, tagjai lesznek serdülő koruktól fogva a lovagok szabad társulatának, a mely óriási tőkékkel rendelkezvén, saját jószántából, vagy a papság felszólítására közbelép a támadt viszályokban s gyakorolja önfeláldozó működését. Protectiója nevezetesen nem szorítkozik az elnyomott proletáriátusra, hanem kiterjed a papságnak a világi zsarnokság elleni megvédésére is.

Lássuk már most, hogyan gyakorlandja befolyását a papság az államok közötti egyetemes viszonyokban. Erre nézve két esetet kell megkülönböztetni, t. i. a szerint a mint oly népekről van szó, melyek a positivismust már elfogadták vagy olyanokról, melyek még kívül állanak ezen. Az első eset nehézséget nem támaszt s csak egyszerűen ki kell terjeszteni a megelőző fejtegetéseket. A papság befolyása annál könnyebb és döntőbb jellegű lesz, a mennyiben a jelenleg létező államagglomeratumok felbomlása után a Nyugat köztársasága hatvan, egymástól független köztársaságra bomlik majdan föl, a melyek között más kapocs nem lesz, mint a szellemi régime. Olyan világi hatalom, mely mindenre kiterjesztené uralmát, sohasem fog támadni, sem oly névleges főszemély, minő a középkori császár volt; különben ez a katholicizmus rendszere mellett soha nem volt más mint üres reminiscencia a római korból vagy legfőlebb néha zavaró elem. A collectiv jellemű műveletek, melyek különben is kizárólag világi ügyekre vonatkoznak,

a köztársaságok élén álló hármias directoriumok előleges megegyezése alapján fognak végrehajtatni. Ami a gyakorlati intézményeket illeti, melyek egyetemes érvényességre szánvák, azokat már eme rendeltetésök is a papságnak tartja fenn, a mely egyedül képes a nemzeti versengés ellenében általánosan elfogadtatni. Az egyes kormányok csak annyiban fognak közbelépni, a mennyiben megkönnyítik az alapítást, nevezetesen a költségek teremtése tekintetében. Ily módon fognak pl. a pénz- és mértékegység stb. gyorsan és békés uton általános elterjedésre szert tehetni. Egy szóval: a regenerált Nyugatot alkotó 60 köztársaság, a nevelés és erkölcsök azonosságán s közös ünnepélyeken kívül más közös kapocszal nem birand. Azaz: a közöttök létező egység vallási és nem politikai jellemü leend, kivéve némely, az előbbeni összetartozóságból következő, história vonatkozásokat, a melyekből csak a nyelvközösséget illetők maradnak fenn. Az Emberiség főpapja az egyetlen központi hatalom, melynek köre az egész Nyugatra kiterjedend, hasonlóan a középkori pápákhoz, de még általánosabb érvénynyel. Szükség esetében tehát ez felemelhetendi szavát s latba vetendi az egész szellemi hatalom befolyását a zsarnokias hajlamokat tápláló bármely politikai triumviratus ellenében, segítségére híván még a környékbeli lovag-osztályt, sőt a szomszéd, részrehajlatlan kormányok beavatkozását is. De ha pl. az ipar terén az összeütközés elkerülhetlen leend, úgy fensőbb és okadatolt sanctiójával a munkásszövetkezeteknek ellenállhatlan erőt kölesönöz, a mennyiben szükség szerint belevonja a küzdelembe az egész Nyugat hasonló foglalkozásu munkásait, de sőt más iparágakat is. Ellen esetben, midőn helyteleníti a munkások álláspontját és követeléseit, akkor megtagadandja ezektől támogatását s így a munkaadók könnyü szerrel mellőzendenek minden méltánytalan követelést.

Áttérhetünk most már a positivismust valló népek viszonyaira a többi népekkel. Erre nézve tudnivaló, hogy a Positivismus legelőbb Nyugaton vagyis a Föld ama részén találand elfogadásra, mely a római bódoltság után a catholico-feudalis initiatióban teljes mérvben részesült (tehát odasorolandók a római uralom határain kívül eső országokból Porosz-, Magyar- és Lengyelország a skandináv államok és az ujvilági gyarmatok). A convergentia, melyet e területen a positiv evolutio, tudományos, aesthetikai és technikus szempontból, teremtett sok tekintetben erősebb, mint a széthuzó törekvés, melyet a katolikus kötelék meglazulása s a tulhajtott nemzetiségi tendentiák okoztak. Eme

spiritulis köztársaság azonban mindössze csak egy ötödét teszi az összes emberi nemnek. Midőn tehát a Nyugat regenerációja elegendő mérvben meg lesz alapítva, a positivista papság egyik főgondja leend az új synthesis kiterjesztése a Föld többi népei között. És e tekintetben sem a positivista papság competentiája sem a Nyugat fölénye s civilisatorius hivatása nem eshetik komoly kifogás alá. Egy tekintet a históriára meggyőzhet mindenkit ama tényről, hogy, a nyugatiak világi hódításai s ephemer uralmi törekvései mellett: a Nyugatnak a Föld többi népeivel való igazán hasznos és tartós relatiói egyes-egyedül a tudományos és technikus fejlettségnek köszönhetőek kizárólag. A Positivismust jellemző relativitás tehát kizárólag képesíti ezt, a Nyugat békés hódításait, kiterjesztetni s az emberi nem egységét a közös hit alapján megteremteni. A mi az erre nézve követendő eljárást illeti, attól függ, hogy a különböző népek és a positivista Nyugat közt több vagy kevesebb érintkezési pont s rokonvonás létezik, s e szerint a conversio nagy művelete első sorban az monotheistikus, majd a polytheistikus s végre a fetisizista népekhez fordul. Legelőbb tehát a monotheistikus Kelet, még pedig közelébb a keresztény: Oroszország, majd a mohamedán: Törökország és Perzsia jönnek tekintetbe. Nem kell azonban hinni, hogy a népeknek a Nyugat niveau-jára való emelése végett szükséges lesz nekik a nyugati népek veszélyes és zavarokkal teljes evolutióját szolgálólag utánozni. Ellenkezőleg a Positivismus történelmi theoriája alapján felvilágosítandja az illető kormányokat, hogyan védekezzenek hathatósan a nyugati anarchia ellen népeik felemelését célzó törekvéseikben. Így pl. Oroszország, mely a múlt században Franciaország nyomain haladt, ez idő szerint, igen böcsen, ettől elzárkózni iparkodik, mivel az utánzás folytatása a szláv népeket mérhetetlen zavaroknak tenné ki anélkül, hogy bármely értelmi vagy sociális haladással járna. E helyett a Positivismus a népek boldogságát előmozdítani akaró csároknak azt javasolná, hogy fordítsanak nagyobb figyelmet a helyzetükben rejlő előnyökre s iparkodjanak azokat kifejleszteni. Így a feudális nagybirtokok decompositiója szükséges volt Franciaországban, hogy előkészítse az új patriciátus létrejöttét. Oroszországban ellenben fontos a vagyon concentrálását (a mirt) fentartani, — melyet később itt is, mint mindenütt, nagy fáradságba kerülend visszaállítani; a kormánynak legfőlebb kötelességévé teendő, hogy a katonai jellemből lassanként kivetkőzve, a társadalom ipari átalakulásán munkálkodjék.

Áttérve a monotheisták másik nagy csoportjára, a muszulmánokra, tudnivaló, hogy nagyon túlozták az erkölcsök és vélemények dolgában köztük s a nyugatiak közt fenforgó különbséget, mi kiviláglik abból is, hogy a mohamedánok tényleg elég hajlandóságot mutatnak minket utmutatókul elfogadni. Mahomet, hogy a katonai theocratiát jobban megalapíthassa, elvetette a világi és szellemi hatalmak különválasztását, mint időelőtti rendszabályt. Ha a keletiek ennek következtében a középkorban számos nagyfontosságú haladástól elestek, miket a catholicus impulsus teremtett, más oldalról az anarchiától, mely az utolsó öt század alatt a Nyugaton uralkodott, szerencsésen megmenekültek. A mohamedán régime előnye, hogy hijával voltak és vannak mai napig a metaphysikusoknak s törvénytudóknak s e körülmény nagy segítségükre leend a végleges assimilatióban, föltéve, hogy tartózkodnak a nyugati institutiók utánzásától.

A polytheistikus népek (a hova az emberiség zöme Khina és India sorozandó) s a Nyugat között a különbség kétség kívül lényegesebb mint az előző csoportokkal. A Positivismus nagy szolgálatot tehet e népeknek, a mennyiben nélkülözhetővé teszi rájuk nézve a monotheismus phasisán való átmenetelt. Ettől különben is idegenkednek, látván, hogy egy század óta úgy Nyugaton mint Keleten hanyatlik ennek tekintélye. És valóban a monotheismus csakis az eredeti evolutióban volt nélkülözhetlenül szükséges, míg az egyéni fejlődésben is csak másodrangu phasis, melytől ifjaink az encyclopaedikus tanulmányok folyamán spontán módon emancipálódnak majdan. Mennyivel inkább fog ez sikerülhetni a nyugati papság rendszeres beavatkozásának a polytheistikus népekkel szemben; elegendő lesz főbb dogmáikat (milyenek a nap-, a földimádás) positiv ismeretekké változtatni s elosztatni lassankint a természetfölötti burkot mely e notióknak sokáig jellemvonását képezte.

Végül még a fetisisztákról van még néhány szavunk, a kik Afrikának kevéssé ismert belsejében lakkak. E naiv hitű népeket lehetséges lesz idővel a végleges religióra téríteni, megkimélvén őket úgy a polytheismus mint a monotheismus átmeneti stádiumaiban való vesztegléstől. Eme kísérlet lehetősége a positivismusnak a fetizizmussal való benső rokonságán alapul; az egyedüli különbség köztök dogmai tekintetben abban áll, hogy az utóbbi összetéveszti a tevékenységet az étellel; kultus szempontjából pedig abban, hogy anyagokat imád, reproductiumok helyett. Az emberi evolutióban, legyen az egyéni vagy

összetes, a fetisizmus az egyetlen phásis, a mely igazán elkerülhetlen, mert olyan időben keletkezik, mikor az egyén és a faj képtelen a reflexióra. Minden későbbi phásis mellőzhető s ha az egyén initiációjában hátrányokkal jár is az ugrás, a collectiv evolutióban s névszerint az afrikai népek végleges assimilációjában csak üdvös lehet.

Befejezésül még egy kételyt kell eloszlatnunk s ez az, hogy a positiv hit egyetemessége nem-e fog hajótörést szenvedni az emberi fajok különféleségén. E végből tisztába kell jönni az emberi fajok valódi, biológiai theoriájával. Legkielégítőbb e tekintetben Blainville conceptiója, ki a faji különbségeket a közegtől függő változatokként tekinti, de a melyek megállapodtak, főleg az átöröklés folytán, midőn intensitásuk elérte a maximumot. E szerint subjective véve fel a dolgot, bár az objectiv megfigyelés is megerősíti e nézetet, a valóságban három külön emberfajt különböztetünk meg: t. i. a fehér, a sárga és a fekete fajt. És tényleg lényeges és tartós különbség csak a szerint fejlődhetett, a mint az agyi apparatus három fő alkotórészének egyike: az értelem, a tevékenység vagy az érzelem jutott tulsulyra. E szempontból tehát egy bizonyos tekintetben mindegyik emberfaj különb a másik kettőnél, a fehér fajban az értelem, a sárgában a tevékenység s a feketében az érzelem lévén túlnyomó; de absolut fensőségről s ennek révén kölcsönös vagy egyoldalú lenézésről nem lehet szó, hanem igenis mindháromnak közreműködéséről az igazi Nagy-Lény megalkotására.

Hátra volna még, hogy a Religio általános történetét fejtegyessük, de erre nem rendelkezvén már térrel, meg kell elégednünk, hogy a mellékelt táblázatra utaljunk, a mely az Emberiség fejlődését egészében még pedig concret alakban feltünteti. A concret naptár a nyugoti transzió tartamára készült, minden nap egy-egy főbb emberi typusnak tiszteletére lévén szentelve. A kiválóbb történelmi egyéniségek a hetek és hónapok patronusai lettek (Lásd a mellékelt *Táblázatot*). A Positivismus az egész Emberiség multjában gyökerezvén s e mellett theoriái a történelem helyes s elfogulatlan megítélésére képesítvén, megteremthette már kezdetben a társadalmi hála és tisztelet (sociolatria) nagy rendszerét s nem kellett bevárnia, míg a saját hitvallói s való vagy hypothetikus mártyrjai betöltik a keretet. Mennyiben felel meg ezéljának, azt az elfogulatlan olvasó a Naptárból, valamint a fentebbi, — sajnos, elég hiányos — értekezésből megítélheti. — Vale.

Kun Sámuel.